

וועדת המעקב העליונה

اللجنة القطرية لرؤساء السلطات المحلية العربية
הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות

התמודדות החברה הערבית עם משבר הקורונה

ג'עפר פרח

המסמך הוא תוצאה של עבודה משותפת של צוותים מקצועיים בארגונים הבאים:

- מרכז מוסאוא, לזכויות האזרחים הערבים
- אגודת הגליל – וועדת המעקב לבריאות
- וועדת המעקב לחינוך ערבי
- פורום מנהלי מחלקות רווחה ברשויות הערביות
- הפורום לפיתוח כלכלי, מיסודה של וועדת המעקב העליונה
- פורום חברי מועצות הערים המעורבות
- עמותת אג'יק
- המחלקה לשוויון בהסתדרות
- עמותת סידרה
- עמותת נשים נגד אלימות
- מרכז אלטופולה
- סיכוי
- יוזמות אברהם
- אגודת תיירות נצרת
- עמותת אלמנארה
- העמותה האיסלאמית למען יתומים ונזקקים

● תוכן עניינים

3	רקע
5	בריאות
9	רשויות מקומיות
11	שירותי רווחה
14	ביטחון תזונתי
15	החברה האזרחית
16	נשים
18	אנשים עם צרכים מיוחדים
20	החינוך הערבי
25	השכלה גבוהה
29	החברה הערבית בנגב
33	הנשים הערביות בנגב
34	תעסוקה ועבודה
37	עסקים
40	היישובים המעורבים
42	כוחות הבטחון
43	נספחים
51	שותפים להכנת המסמך

רקע

החברה הערבית היא חברה מגוונת המתגוררת באזורים שונים המזמנים אתגרים שונים. הניסיון ההיסטורי והמציאות העכשווית הביאו את החברה הערבית להתמודד באופנים שונים עם משברים בכלל, ועם משברי בריאות בפרט.

בהמשך המסמך נתייחס להתמודדות החברה הערבית עם משברי בריאות, אך נתחיל בהצגת הרקע הפוליטי והחברתי-כלכלי של קבוצות שונות בחברה הערבית:

טרם פרוץ משבר הקורונה, כמחצית מהאוכלוסיה הערבית בישראל חיה מתחת לקו העוני ו-22% נוספים ממנה קרובה לקו העוני. אמנם, קיימים הבדלים בין הקבוצות השונות בחברה הערבית, אך יש להבין כי שיעור המשפחות הערביות מתוך סך המשפחות העניות בישראל עמד עוד לפני המשבר על כ-37%, הרבה מעבר לשיעורה של החברה הערבית מקרב האוכלוסיה הכללית במדינה. בנוסף, אחד מכל שני קשישים ואחד מכל שני ילדים ערבים הם עניים. משבר הקורונה צפוי להגדיל ולהעמיק את נתוני העוני בחברה הערבית.

למעלה מ-80% מהרשויות המקומיות הערביות הן עניות (משתייכות לאשכולות 1-3 לפי המדד הסוציו-אקונומי של הלמ"ס), ותושביהן סובלים, עדיין, מהיעדר נגישות לשירותים ממשלתיים.

- ערים: פרט לעיר נצרת, אשר התפתחה כעיר במשך שנים רבות, רוב הערים הערביות הוכרו אמנם כערים, אך הן חסרות מרכיבים של עיר מודרנית במובן העירוניות המקובל. העיר נצרת רואה את עצמה כמטרופולין וכך היא גם נתפסת. ערים ערביות נוספות אשר מנסות לקדם שירותי ערים הן: שפרעם, סכנין, אום אלפאחם, טמרה, עראבה, רהט, טירה, טייבה וכפר קאסם. בהקשר של המשבר הנוכחי, יש צורך למפות את פוטנציאל שירותי הבריאות בערים אלה.
- כפרים: רוב הכפרים הערבים בישראל מתבססים על שירותי בריאות ביישובים הסמוכים, בעיקר ביישובים היהודיים. התחבורה הציבורית מרוב הכפרים למרכזים הרפואיים מוגבלת. במרוצת השנים התפתחו שירותי אמבולנסים מקומיים, המעניקים שירותי פינוי חולים. נשים סובלות משיעורי תחלואה גבוהים יותר בעיקר בגלל נגישות מוגבלת לבדיקות וטיפולים.
- פליטים פנימיים: הפליטים הפלסטינים הפנימיים עברו טראומה של אובדן היישוב, הבית, הנכסים והמשפחה. פליטים אלה מדווחים על עוצמות חרדה גבוהות יותר במצבי משבר. קהילות הפליטים הפנימיים פיתחו מערכת חברתית פנימית המקבילה למערכת היישובית שבמסגרתה הם חיים. רבים מהם מדווחים כי במצבי מצוקה הם מגיעים ליישובים העקורים שבהם התגוררו הם ובני משפחותיהם.
- ערבים בדואים בנגב: שבעת היישובים הבדואים אשר הוכרו בעבר, בהם העיר רהט, מתמודדים עם אתגרי עוני, תחלואה ומצוקה כלכלית, וזאת בנוסף לאובדן מקורות פרנסה וההכרח לשנות את סגנון החיים. הכפרים שהוכרו בעשור האחרון עדיין לא מחוברים לתשתיות בסיסיות ושיעורי התחלואה בהם גבוהים יותר.

בכפרים הלא מוכרים בנגב, קיים פחד קיומי ממגע עם גורמי ממשל. חלק מהכפרים נהרסים בשנים האחרונות חדשות לבקרים, עובדה הפוגעת עמוקות באמון התושבים בממסד. הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב נתפסת כגורם עוין שהורס ומלאים את אדמות התושבים ופעולת המדינה באמצעותה מעמיקה את היעדר האמון בקרב התושבים עוד יותר.

● ערים מעורבות: בשנים האחרונות, גברה התופעה של מעבר מהיישובים הערביים לערים המעורבות. כ-11% מהאזרחים הערבים חיים ביישובים המעורבים: חיפה, נוף הגליל, עכו, מעלות-תרשיחא, תל אביב-יפו, לוד ורמלה. רבים מתושבי הערים המעורבות הערבים, חלקם סטודנטים, לא העבירו את כתובתם ואינם רשומים כתושבים באופן רשמי. בערים המעורבות קיימת נגישות טובה יותר לשירותים רפואיים. מבחינה סוציו-אקונומית הערים המעורבות נבדלות זו מזו: האוכלוסיה בנוף הגליל ובמעלות-תרשיחא נחשבת לחזקה יותר מזאת בלוד ורמלה.

בניית אמון בדרך להתמודדות עם המשבר:

הפערים הכלכליים-חברתיים ומדיניות אפליה שיטתית של רשויות המדינה, הובילו לפגיעה בבריאותם של האזרחים הערבים, אשר באה לידי ביטוי בפערים באיכות החיים ובאורח החיים בין החברה הערבית לחברה היהודית.

מתוך הכרה בפערים הללו, הוכנה כבר לפני שנה **תוכנית משרד הבריאות לסגירת הפערים בשירותי בריאות**, אך עד היום היא לא תוקצבה וכעת קיים ספק אם היא תתקצב בעתיד.

על מנת שמשרדי הממשלה השונים יכירו את הפערים שמהם סובלת החברה הערבית, תוצר של הזנחה ממשלתית רבת שנים, עליהם לקיים תקשורת מתמדת עם המנהיגות הפוליטית של החברה הערבית המאוגדת תחת וועדת המעקב העליונה, חברי הכנסת מטעם הרשימה המשותפת ווועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות. ואולם, ההנהגה הפוליטית הנבחרת של החברה הערבית סובלת מדה-לגיטימציה המעמיק את חוסר האמון ומקשה על התמודדות יעילה ושיתוף הציבור בקבלת ההחלטות וביישומן.

ארגוני החברה האזרחית ממלאים תפקיד חשוב בתיווך בין ההנהגה הערבית למשרדי הממשלה. ועדיין, השינוי ביחסים בין הצדדים יגיע רק כאשר תיפסק האווירה הציבורית המאפשרת הדרה של חמישית מאזרחי המדינה ומנהיגיהם.

גם ביחס להתמודדות עם משבר הקורונה, בניית האמון בין האזרחים למוסדות המדינה הינה צעד הכרחי.

בריאות

מגפת הקורונה מהווה מבחן אמיתי למידת המוכנות של מערכת הבריאות ומערכות רבות אחרות במדינה בכלל ובחברה הערבית בפרט, כחברה שסובלת לאורך שנים מאפליה שיטתית בכל תחומי החיים ובמיוחד בתחום הבריאות, בהקצאת משאבים ובתכנון אסטרטגי ארוך טווח בתחום זה. על פי הנתונים והתחזיות המבוססים על מודלים אפידמיולוגיים, הוועדה הארצית לבריאות בחברה הערבית רואה כי קיים סיכון גבוה בחברה הערבית לתחלואה בנגיף הקורונה והיא מתריעה מפני ההשלכות הרות האסון של המשבר הקיים בצל העדר המשאבים הייעודיים לצורך זה ובשל המחסור בשירותי בריאות זמינים.

פרק זה מציג את הצורך המידי בשיפור המוכנות של החברה הערבית מפני מגפת הקורונה המתפשטת והצעדים אליהם נדרשים המדינה ומוסדותיה מצד אחד והחברה הערבית מצד שני כדי לבלום את התפשטות המגיפה.

במקביל לפערים הרגילים בהשקעה בבריאות, ניתן להבחין כי גם כעת, בעת משבר הקורונה, קיימת העדפה למתן מענים לטיפול במשבר בציבור היהודי. המערך לטיפול בקורונה שהוקם עד כה, מתבסס רובו ככולו, על התשתיות הקיימות ביישובים היהודיים, והוא נותן מענה לאזרחים הערבים רק בשלב השני. הפערים באים לידי ביטוי במניעה, במספר הבדיקות, בטיפולים ובשירותים הנלווים לכך. לאור זאת, נוצר הרושם כי הטיפול בערבים מיועד למניעת ההידבקות אצל היהודים ותו לא.

לאור ייחודיותה של החברה הערבית ובהתחשב בנתוני התחלואה הכרונית הגבוהים בה, בנוסף למחסור בשירותים חיוניים, אנחנו דורשים מכלל משרדי הממשלה ובראשם משרד הבריאות שינוי ממשי ומידי באופן ההתייחסות לאוכלוסייה הערבית במשבר זה. כמו כן אנחנו דורשים פעולה מיידית בתחומים המפורטים להלן:

מדיניות הבריאות של משרד הבריאות ושירותי הבריאות

- יש להגדיל באופן מידי את מספר הבדיקות היומיות לוירוס הקורונה בהתאם לגודל המגיפה ולתחזיות להתקדמותה. לשם כך, יש להקים בדחיפות מספר מרכזי בדיקות בפורמט "דרייב אין" ע"י מד"א ביישובים ערביים.
- יש לפרסם באופן שוטף בשפה הערבית מידע אודות היקף התחלואה בקורונה בקרב האוכלוסייה הערבית וכן לפרסם את מסלולי ההדבקה לצורך נקיטת צעדי מניעה.
- על קופות החולים לצייד בדחיפות את הצוותים המטפלים בקורונה ולהכשירם להתמודדות עם מספר רב של חולים שיזדקקו לשירות. בנוסף, יש להכשיר מידית "מרפאות התפרצות" בקהילה אשר יעניקו טיפול לציבור הנדבקים בנגיף.
- על משרד הבריאות לקיים דיאלוג ישיר עם שירותי החירום הפרטיים הפרוסים ביישובים הערביים ולתמוך בהם ככל שניתן. זאת באמצעות אספקת כלל הציוד הנדרש על מנת להבטיח מתן שירות בדיקות ושינוע של חולים בעת הצורך תוך הבטחת טיפול רפואי מהיר ואיכותי.

- על משרד הבריאות לשלב מומחים ערבים בתחומי הרפואה ובריאות הציבור בצוות ניהול המשבר על מנת שאלה יוכלו לקחת בחשבון את המאפיינים הייחודיים של החברה הערבית בקבלת ההחלטות.
- על משרד הבריאות להכיר בוועדה הארצית לבריאות בחברה הערבית ככתובת מקצועית לעת חירום בחברה הערבית.

מתן סיוע לרשויות המקומיות הערביות

- יש להקצות לרשויות המקומיות הערביות משאבים הולמים, כספיים וטכניים ולתמוך בהן כמי שאמונות על ניהול המשבר ברמה המקומית בהתאם להנחיות של משרד הבריאות.
- יש לסייע לרשויות המקומיות בבניית תכניות חירום ברמה המקומית ובהכשרת צוותים לשם כך.
- יש לאפשר לרשויות המקומיות הערביות להמשיך ולהעסיק את עובדי המחלקות לשירותים חברתיים, בהם עו"סים העובדים עם קשישים על מנת לשמור על קשר רציף עם אוכלוסיית הקשישים ביישוב במטרה לתקשר מסרים בריאותיים והדרכה וכן לסייע במתן מענה על צרכים בסיסיים כגון מזון, תרופות, נייזות ועוד.

הגדלת הפניה לחברה הערבית באמצעי התקשורת

מעריך ההסברה לאזרחים הערבים ביחס לנגיף הקורונה לוקה בחסר. אמנם, בעקבות פניות למשרד הבריאות נבחר משרד פרסום ערבי לפניה לחברה הערבית ומאז נרשם שיפור, אך יש עדיין צורך יש להתאים את מערך ההסברה מבחינה תרבותית, פסיכולוגית ולשונית. בשירותי הבריאות כיום אין התאמה תרבותית ולשונית מספקת.

לכן, יש לנקוט את הצעדים הבאים:

- **גיבוש מסרים מותאמים לחברה הערבית:** בניית צוות הסברה אשר משלב את משרד הבריאות, עובדי בריאות ערבים והחברה האזרחית; קיום סקר עמדות בקרב הציבור הערבי; ובניית קבוצות מיקוד - יאפשרו פיתוח מסרים מותאמים לאוכלוסייה הערבית.
- **שילוב מומחים ערבים:** יש לפנות לאמצעי התקשורת בשפה הערבית ובכלל זאת רשות השידור בשפה הערבית, לשילוב מומחים ערבים בתחומים השונים (בריאות, כלכלה, חינוך, ייעוץ ועוד) בתכניות המשודרות ולחיזוק צוותי הרפואה והבריאות, בכללם אנשי הרפואה הערבים, במלחמתם בקורונה.
- חשוב לשלב מומחים ערבים גם בתקשורת העברית מאחר שהציבור הערבי שואב מהתקשורת העברית חלק לא מבוטל מהמידע שאליו הוא נחשף בימים אלה.
- **העלאת מודעות למידע מקצועי:** יש להעלות את המודעות בקרב החברה הערבית למידע המסופק באופן שוטף על-ידי הוועדה הארצית לבריאות דרך עמוד הפייסבוק של הוועדה.

כתובת מקצועית מעין זו תקטין את הצורך בחיפוש אחר מידע שאינו מקצועי הנמצא ברשת בשפע.

- **קמפיין:** יש להפיק קמפיין רב-ערוצי ייעודי לחברה הערבית שיכלול שלטי חוצות, פייסבוק ורשתות חברתיות נוספות, שימוש במשפיענים, רשימות תפוצה ב-SMS ועוד. על הקמפיין לפנות לכלל האוכלוסיה הערבית בקריאה לנהוג באחריות ולפעול למען הבריאות של כלל הציבור תוך שימת דגש על קבוצות הסיכון הכוללות קשישים וחולים כרוניים. למשפיענים. ות תפקיד חשוב במיוחד ולכן יש להכשיר אנשי דת, מנהיגים פוליטיים, אנשי תרבות, מנכ"ליות ארגוני נשים ומשפיענים. ות נוספים מהחברה הערבית.
- על קופות החולים לצאת בקמפיין לעידוד הציבור לשימוש בשירותי הבריאות הדיגיטאליים הניתנים על-ידיהן.
- **אפליקציית המגן:** כיום, משפחות רבות בחברה הערבית אינן עושות שימוש באפליקציה. יש להתאים את האפליקציה ולהחדיר אותה לתודעה הציבורית.

תיאום הפעילות עם ההנהגה הערבית הארצית

- על הממשלה ומשרד הבריאות לשתף פעולה עם כלל נציגי הציבור הערבי ונבחרי, בהם חברי הכנסת של הרשימה המשותפת, אשר פועלים באופן נמרץ ועקבי ובשיתוף פעולה עם ועדת המעקב העליונה, וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות והמומחים הערבים בתחומי הבריאות השונים.
- יש לפעול תוך תיאום עם ועדת החירום הארצית והחלטותיה. לוועדת חירום זו, המורכבת מנציגי כלל המוסדות הפעילים בחברה הערבית, חשיבות רבה ובכוחה לסייע במאבק בהתפשטות נגיף הקורונה.

שיפור מערך איתור החולים:

בשלב זה, נעשה איתור החולים על ידי מד"א. רובם המכריע של מוקדני מד"א הם יהודים אשר הוכשרו למיין פונים בעברית. לכן:

- יש לגוון את מערך האיתור באמצעות הכשרה ושילוב של מוקדנים ואנשי צוות ערבים במערך האיתור.
- יש לשלב בדחיפות את קופות החולים כחלק ממערך האיתור.

שיפור אפשרויות הבידוד של חולים ערבים:

צפיפות הדיור בחברה הערבית עומדת על למעלה מ-1.5 נפש פר חדר. מצב זה מונע ממשפחות רבות את האפשרות לבידוד חולים בעת הצורך. לאור זאת:

- יש להסדיר מרכזי בידוד לזקוקים לכך ביישובים הערביים.

- יש להפיץ סרטוני הסברה לאנשי בריאות אשר יכשירו אותם לסיוע באיתור חולים והפנייתם לבדיקות קורונה.
- יש להתמקד בבדיקות הקורונה באלפי הסטודנטים והמשפחות אשר חזרו מחו"ל בשבועות האחרונים. כ-250 מהם חזרו מאיטליה ויש לתת להם עדיפות לבדיקה ולשחרר אותם לבידוד ביתי.

שיפור מערך הטיפול בחברה הערבית:

- אמנם, כרגע נראה כי מדובר במספר קטן של חולים מקרב החברה הערבית המוגדרים במצב בינוני וקשה, אך המערכת חייבת להיערך לקראת התפשטות המחלה, במיוחד בקרב אוכלוסיות בסיכון. מדדי התחלואה חייבים להיות המדד העיקרי לחלוקת משאבי הטיפול לחולים. שיעורי עישון, מחלות כרוניות כגון סוכרת ונכויות מחייבות הורדת גיל הסיכון בהכנת המענה למתן שירותים.
- **מכונות הנשמה:** ממשלת ישראל הזמינה כ-1,500 מכונות הנשמה, אשר צפויות להיכנס לשימוש בעוד כחודש. יש לפרוס את מערך ההנשמה שיוקם בהתאם לפוטנציאל התחלואה והסיכון.
- **בתי אבות:** יש להקים כבר עכשיו מערך לטיפול בבתי האבות המעטים הקיימים בחברה הערבית ביישובים נצרת, דבוריה, אכסאל, שפרעם, מעיליא.
- **צוותי טיפול בקשישים:** יש להעניק לצוותים אלה, במיוחד לאלה המטפלים בקשישים בבתיהם, עדיפות בבדיקות ובהכשרה. הם עלולים לסכן את עצמם וכן את הקשישים.
- **מרפאות ביישובים גדולים:** בבית החולים האנגלי בנצרת נערכים להקמת מחלקה לטיפול בחולי קורונה. במקביל יש להכין מרפאות לטיפול בקורונה בערים הגדולות: אום אלפחם, טייבה, כפר קאסם, סכנין, רהט.
- **בריאות הנפש:** המחלקה לבריאות הנפש היחידה בחברה הערבית, ממוקמת בבית החולים האנגלי בנצרת. במחלקה נפתח לאחרונה קו חם לתמיכה ולסיוע פסיכולוגי, מוגש שפתית ומותאם תרבותית. מערך הסיוע הנפשי של קופות החולים "התפוגג" בתקופת המשבר. איגוד הפסיכולוגים הערבים פירסם פריסה של הסיוע שחבריו יכולים להעניק, ויש לספק להם את התמיכה הנדרשת לתפעול מערך הסיוע.
- **מחקרים:** יש להקים מערך מחקר שילווה ויסיק מסקנות מהטיפול הנוכחי שעל בסיסו ניתן יהיה להיערך בעתיד. ככל שקיימים צוותי מחקר לטיפול במחלה יש להעביר אליהם תקציבי מחקר ולעודד אותם לחקור בהקדם.

רשויות מקומיות

מרבית הרשויות הערביות הן, כאמור, רשויות עניות המרוכזות באשכולות 1-4 בדירוג הסוציו-אקונומי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. רשויות מקומיות אלה סובלות ממחסור בנגישות לשירותים וחלקן אינן ערוכות למתן מענה מספק או מתאים לצרכים המתפתחים בעת זו של חירום. על המדינה מוטלת האחריות לסייע לרשויות המקומיות הערביות בהובלת המאבק נגד התפשטות נגיף הקורונה.

בין הצעדים שיש לנקוט בהקשר זה:

1. **הקמת מרכז מידע טלפוני בשפה הערבית:** יש להקים מרכז מידע ארצי, ולאפשר לרשויות מקומיות גדולות ולאשכולות להקים מרכזי מידע אזוריים, שיסונכרו עם המידע הממשלתי ובמיוחד הלמ"ס. איסוף מידע מהשטח עשוי לתרום לשיפור רמת המידע על החברה הערבית בלמ"ס.
2. **תמיכה במרכזי המידע והמוקדים היישוביים:** הרשויות המקומיות מקימות מרכזי מידע יישוביים, ללא תשתית טלפונית מתאימה וללא הכשרה למתן מענה. יש לפעול להנגשת כל המידע לתושבים דרך אתר האינטרנט של הרשות המקומית. יש לציין בעניין זה כי קיימות רשויות שאתר האינטרנט שלהן לא פעיל. כמו כן, יש לשפר את מערך ניתוח המידע המרחבי GIS וזאת כדי שהתושבים ידעו על מוקדי התפרצות המחלה ביישוב.
3. **תזרים מזומנים:** תזרים המזומנים של הרשויות המקומיות הערביות מוגבל. הממשלה נדרשת להעביר את מלוא תקציב מענק האיזון ומענקי השר בימים הקרובים.
4. **העברת כספים לפרויקטים:** על הממשלה להעביר את התקציבים שעליהם התחייבה לפרויקטים השונים ביישובים הערביים. בין היתר, יש להעביר לרשויות המקומיות את התקציבים לפיתוח ותשתיות, ובמיוחד לפיתוח השכונות החדשות, וזאת לאור חשיבות מתן מענה למצוקת הדיור בחברה הערבית מיד עם תום המשבר.
5. **הקלות בהעברת תקציבים ממפעל הפיס:** פרויקטים רבים מבוצעים מתקציבי הרשויות המקומיות המגיעים ממפעל הפיס. יש להעביר את כל הכספים המגיעים לרשויות על חשבון הפרויקטים.
6. **קרון מפעל הפיס לסיוע למשפחות:** יש להרחיב באופן מידי את הכספים של מפעל הפיס, ולהתחשב בפערי שירותים בעת הקצאת הכספים וגיבוש הקריטריונים לחלוקת התקציב.
7. **הפסקת הריסת הבניה ללא היתר:** יש להפסיק לאלתר את ביצוע כלל צווי ההריסה השיפוטיים והמנהליים התלויים ועומדים נגד תושבים ערבים. כמו כן, יש לשקול דחיית תשלום הקנסות שהוטלו על התושבים. פעולות אלה מעמיקות את חוסר האמון במוסדות המדינה אשר משמעו בתקופה זו – סיכון בריאותה של החברה הערבית.
8. **תמיכה במחלקות החינוך:** יש להעביר את כלל התקציבים הנדרשים למחלקות החינוך ברשויות המקומיות וכן להגדיל את התקציב הנדרש לרכישת מחשבים ביתיים על מנת לאפשר למידה מרחוק.

9. **מינוי ממונה בריאות בכל הרשויות המקומיות:** במרבית היישובים הערביים אין כיום ממונה בריאות יישובי. יש לאשר לכל הרשויות למנות פונקציה זו באופן מידי.
10. **מחלקות הרווחה:** מחלקות הרווחה נדרשות לעבוד במתכונות חירום שמשמעה עבודה בתת-תקנים, בהיעדר תקציב ובמוגנות בלתי מספקת של הצוותים. זאת, בנוסף לדאגה האישית מפני ההידבקות בנגיף. יש לתמוך במחלקות הללו ולספק להן את כלל המשאבים, התקציבים והציוד הנדרש בתקופה זו.

שירותי רווחה

בצל משבר הקורונה, החברה הערבית במדינת ישראל עוברת משבר כלכלי, חברתי וקהילתי קשה המעמיק את הקשיים שבהם היתה שרויה טרם התפרצות הנגיף.

הקשיים המרכזיים של החברה הערבית נוכח הקורונה כוללים:

- זינוק של עשרות אחוזים בשיעור המובטלים.
- אחוז גדול מבין העובדים הערבים מועסקים בעבודות מזדמנות ארעיות (עבודות קטיף, עבודות חקלאיות, עבודות בניין, ניקיון בתים) ולכן אינם זכאים לדמי אבטלה.
- התוספות אלפי משפחות למעגל העוני לאור האבטלה והקשיים הכלכליים מצד אחד והוצאות יתר בגין מזון והוצאות נלוות בשל החרדה הגוברת. זאת, כאשר מלכתחילה אחוז גדול (60%) מבין המועסקים בחברה הערבית משתכרים משכורת מינימום.
- 20% מקרב המשפחות הערביות מתקיימות מקצבאות ומתשלומי העברה מהמוסד לביטוח לאומי.
- מחסור בתשתית ביישובים הלא מוכרים: מבני קבע, חשמל, מים, תשתיות תקשורת.
- היעדר התאמה תרבותית של תוכניות ההתערבות לאוכלוסיה הערבית בערים המעורבות.

מציאות קשה זו משפיעה קשות שבעתיים על קבוצות מוחלשות כגון מובטלים, עניים, קשישים סיעודיים מרותקים, בעלי נכויות פיזיות או מנטאליות אנשים עם מוגבלות שכלית או תקשורתית, אנשים עם קושי רגשי, ילדים ובני נוער בסיכון, צעירים חסרי מעש וקבוצות מוחלשות נוספות. כל אלה עשויים להגיב למצב החירום בקיצוניות

מציאות חדשה זו צפויה להוביל אנשים לאובדנות, ואחרים עלולים ליפול קורבן להתעללות ולאלימות במשפחה. לחץ ומתח יהיו מנת חלקן של משפחות רבות הסובלות מתנאי דיור קשים עם רמת צפיפות גדולה מאוד וקשישים עלולים לסבול מבדידות קשה.

מציאות זו מחייבת גיוס עובדים סוציאליים נוספים ותוספות תקציביות למחלקות הרווחה על מנת להתמודד עם האתגרים. בניגוד מוחלט לכך, הממשלה החליטה לאחרונה, בניגוד לעמדת מרכז השלטון המקומי ולעמדת משרד הרווחה, לצמצם את מספר העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות לכדי 30% בהשוואה לימי שגרה.

התמודדות שירותי הרווחה נוכח מציאות זו:

במצב הנוכחי אנחנו מתגייסים למען הקהילה ועוסקים בטיפול, ליווי, שיקום, ריפוי, מיצוי זכויות ומציאת פתרונות לדילמות יומיומיות דרך שמירה על השגרה ועל התהליכים קהילתיים הקיימים דרך רשתות חברתיות או אפליקציות. בנוסף, נעשית פעילות נרחבת להעלאת מודעות למצב הקיים ברמה הקהילתית ובמיוחד בקרב אוכלוסיות בסיכון. ישנה התמקדות בהקניית כלים להתמודדות עם מצבי

לחץ ומשבר ברמת הקהילה למשל באמצעות הקמת פורומים יישוביים ייעודיים והפעלת קבוצות מתנדבים.

לאור הקשיים הכלכליים והנפשיים ההולכים ומתרבים, יש לנקוט את הצעדים הבאים:

- הקצאת תקציבים ייחודיים למשפחות נזקקות בצל משבר הקורונה.
- פיתוח ויישום תוכנית כוללת לטיפול באלפי המשפחות המובטלות החדשות.
- מתן פתרונות מותאמים להבטחת בטחון תזונתי, כולל סלי מזון, תווי קניה לאוכלוסיות בסיכון גבוה.
- פיתוח מודלים לעבודה עם משפחות נזקקות והדרכתן לניהול משק בית מרוחק.
- הפעלת קו חירום לסיוע כלכלי בשפה הערבית וגיוס תרומות.
- הפעלת קו חם בכל יישוב לתמיכה נפשית בנפגעי חרדה ומתן עזרה ראשונה נפשית.
- הגמשת סעיפי התקציב על מנת לאפשר למנהלי מחלקות הרווחה לתת מענה מידי לצרכי התושבים.
- אישור תקציב חירום שיעמוד לרשות מחלקות הרווחה על מנת לאפשר מענה לצרכים בסיסיים כגון אוכל, תרופות וביגוד.
- מתן פתרונות למחסור בתשתיות ובציוד טכנולוגי כגון חיבור לאינטרנט, טאבלטים ומחשבים ניידים.
- תגבור ותקצוב של מרכזי מיצוי הזכויות על מנת לתת מענה למספר ההולך וגדל של אנשים הנזקקים לשירותיהם.
- הקמת קרן סיוע כלכלית לאוכלוסיה הערבית הנזקקת.
- הקצאת תקנים לעובדים סוציאליים קהילתיים ותקציבי פעילות לעבודה קהילתית בכל יישוב.
- הקצאת תקנים לרכזי יחידת מתנדבים ותקציבי פעילות בכל יישוב.
- מרכזי תוכניות "נושמים לרווחה" ו"עוצמה" מכירים את המשפחות החיות בעוני וחייבים להעניק להן בשלב זה, מענה גמיש שיענה על הצרכים הבסיסיים. יש להגדיל את תקציב "המענה הגמיש" ולאפשר למרכזים לחלק את התקציב בהתאם לצרכי המשפחות.
- יש להקים ולתפעל מערך למתן מענה רגשי ופסיכולוגי למשפחות, לתלמידים ולהורים דרך לשכות הרווחה ובשיתוף השירות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך בשפה הערבית.

ילדים ונוער בסיכון:

- יש לתמוך בפעילות מלאה של ההוסטלים ומוסדות חסות הנוער, אף מעבר להיקף הפעילות בזמנים רגילים.

- יש להמשיך ולתקצב את פעילותם של הבתים החמים לנערות בסיכון וכן לאפשר הפעלת מערכת של מענים מרחוק באמצעות עובדים סוציאליים, שיחות קבוצתיות בוידאו וכלים טכנולוגיים אחרים.
- יש להגביר את הפיקוח על הטיפול בילדים בסיכון ובפנימיות בימים אלה. ולהעניק הכשרה ייחודית למטפלים.

שיקום אסירים:

- שירות בתי הסוהר צפוי לשחרר כעת מאות אסירים השפוטים לתקופות קצרות. יש לתגבר את מערך שיקום האסיר באופן מידי וכן להסדיר לאסירים משוחררים מסגרות הולמות.

ביטחון תזונתי

משרד הרווחה כמעט ואינו מתקצב עמותות ערביות לחלוקת מזון. תחום הביטחון תזונתי מטופל כיום בעיקר על ידי יוזמות פרטיות או דתיות.

לאור זאת, אנו מציעים:

1. **תקצוב והרחבת המענים:** יש למצוא אפיק שבאמצעותו ניתן יהיה לתקצב את פעילותן של עמותות אלו. במקביל, יש להגדיל באופן מידי את התקציב המיועד לסלי מזון ולמיזמים ממשלתיים לחלוקת מזון ולהגדיל את מספר המשפחות והנוזקים בחברה הערבית אשר יכללו תחת החלוקה.
2. **התאמה:** יש להתאים את סלי המזון והרכבם כך שיתאימו לצרכי המשפחות הערביות.
3. **נגישות להצטיידות:** יש לאפשר נגישות רציפה לרכישת מזון עבור האוכלוסיות המתגוררות ביישובים מרוחקים או שאין באפשרותן לרכוש מזון באמצעות האינטרנט וזאת על ידי תגבור האספקה והזמינות של חנויות המכולת ביישובים.

החברה האזרחית

החברה האזרחית הערבית מוחלשת ורוב התקציב שלה מגיע ממקורות עצמיים או זרים. רק כ-7% מהעמותות בישראל הן עמותות ערביות. בעת הזו חייבת ממשלת ישראל לרכוש שירותים מהעמותות הערביות ולאפשר להן לתת שירות מיטבי, מונגש ומותאם לאוכלוסייה. במקביל, יש לאפשר תקצוב הפעילות של ארגוני החברה האזרחית אשר מפעילים מתנדבים ותוכניות סיוע ביישובים הערביים.

מטה החברה האזרחית והמנהיגות האזרחית:

ביוזמת וועדת המעקב וועד ראשי הרשויות הוקם מטה ארצי אזרחי שכולל את הרשויות המקומיות, המפלגות, הארגונים החברתיים וחברי הכנסת.

שיתוף פעולה בין ארגונים חברתיים, רשויות מקומיות ומפלגות:

- ברמה היישובית קיימת חשיבות לתיאום בין הארגונים, הרשויות המקומיות והמפלגות הכוללות את התנועה האיסלאמית הדרומית, בל"ד, חד"ש ורע"מ. כל התארגנות כזאת חייבת לשתף פעולה עם שאר השחקנים הישוביים.

רשת עמותות ערביות:

- יש לחזק את רשת העמותות הערביות המתמחות בנושאים שונים כדי שיפעלו בתיאום ויעמידו את הידע שלהן לשימוש ארגונים אחרים.

עבודה ותיאום מול פיקוד העורף:

פיקוד העורף הקים חמ"ל בו ריכז גם את ארגוני החברה האזרחית היהודים הגדולים. הארגונים הערביים הוזמנו והחלו לתאם את חלוקת העבודה מול פיקוד העורף. חשוב ביותר להמשיך ולקיים קשר רציף ומלא בין הגורמים לאורך כל תקופת המשבר.

נשים

במהלך התקופה האחרונה ומאז החל המשבר של הקורונה, חלה עלייה משמעותית במספר הפניות למרכזי הסיוע ולמקלטים עקב מקרים של אלימות במשפחה. נשים שסבלו מאלימות מצד בני זוגן ובני משפחה אחרים, מצאו את עצמן בבידוד ביתי ובהסגר לאור הוראות משרד הבריאות, עם אותו בעל אלים ובני משפחה אלימים, ללא מקור פרנסה בשל גל פיטורי העובדים בעקבות הקורונה, מה שגורם ליתר לחץ ועלייה באלימות שאישה יכולה לחוות במסגרת ביתה.

השילוב בין ההכרח להסתגר בבתים יחד עם מצוקה כלכלית ואובדן השגרה, מייצרים כר פורה לעליה באלימות במשפחה.

בנוסף, לנוכח העליה באלימות במשפחה, חלה עלייה בתפוסת המקלטים לנשים במדינה, כאשר רובם בתפוסה מלאה ואינם מסוגלים לקלוט עוד נשים. מה גם, שבהיעדר בדיקה המזהה אם האישה וילדיה הנכנסים למקלט נגועים בנגיף, כל אישה חדשה שנכנסת למקלט ללא בדיקה רפואית מהווה סכנה לנשים אחרות, וקיים חשש משמעותי להתפרצות הנגיף בקרב הנשים ששוהות במקלטים.

אשר על כן, אנו מציעות את הצעדים הבאים :

1. הקצאת משאבים לדיוור חירום ולמקלטים בחברה הערבית, על מנת לתת מענה לצרכים הקיימים לאור התפוסה המלאה.
2. בניית תוכנית פעולה שתעזור למקלטים בבידוד נשים ששוהות במקלטים אבל לפי הנחיות משרד הבריאות אמורות להיות בבידוד ביתי – בגלל התפוסה המלאה אין אפשרות לבדוד אישה וילדיה ביחידה נפרדת דבר אשר עלול להוות סכנה עבור דיירות מקלט אחרות, ולכן קיים צורך למצוא פתרון יעיל מחוץ למקלטים.
3. הקמת מקלטים חדשים שיכולים לקלוט את הנשים הפונות שאין להן מקומות במקלטים הקיימים.
4. הקצאת משאבים לבדיקות רפואיות לנשים בטרם הן נקלטות למקלטים על מנת לבדוק אם הן נגועות בנגיף, ולא להסתפק בהנחיות התשאל של משרד הבריאות שאינן יעילות בצורה מספקת על מנת למנוע את התפרצות המגפה במקלטים - יכול להיווצר מצב שבו נשים נחשפו לחולי קורונה מבלי ידיעתן, ולכן התשאל אינו מהווה אמצעי מניעה מספק למניעת הידבקות.
5. בניית תוכנית פעולה מותאמת לצרכיהן הרפואיים של נשים בדואיות שמתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים בנגב בעת משבר זה, לרבות כניסתן של נידות מגן דוד אדום לכפרים הבלתי מוכרים ומתן טיפול רפואי מתאים. היעדר תשתיות בריאות בכפרים אלה, בנוסף להנחיות הריחוק החברתי, עשויות למנוע מהן נגישות לטיפול רפואי מתאים, ועלולות בדיעבד לגרום להתפרצות המגפה בקרב הכפרים הבלתי מוכרים, דבר שמעצים את הצורך במתן פתרון מתאים לסוגיה זו.
6. הקמת חדר חירום שיפיץ מידע בערבית וייתן מענה הולם ומלא לנשים הפונות בערבית, במשך כל שעות היום. יש להדריך את עובדי חדר החירום כיצד לזהות פניות עם חשש לאלימות, ומתן מענה והפניה למרכזי הסיוע של העמותות.

7. תגבור מערך הרווחה והקצאת משאבים לרשויות המקומיות להפעלת שירותי הרווחה בדגש על יצירת קשר עם משפחות הידועות כמשפחות הנמצאות במעגל האלימות, ומתן טיפול ועזרה בהתאם לנסיבות.
8. הפצת מידע לגבי מרכזי הסיוע ברשתות החברתיות, ברדיו, בטלוויזיה ודרך הרשויות המקומיות.
9. מתן אפשרות לנשים שאינן זכאיות לדמי אבטלה מהביטוח לאומי ושפוטרו ממקום עבודתן בגלל משבר הקורונה, לקבל מענק מיוחד מהמדינה על מנת לגשר על הנוק הכלכלי שנגרם להן עקב אובדן מקור פרנסתן, מה שעלול להכניס אותן למעגל האבטלה והעוני.
10. מתן מענק תמיכה מיוחד לנשים ולמשפחות חד הוריות, בשל היותן מפרנסות יחידות, שבהיעדר מקור פרנסה נוסף במשפחה, יכולות להיקלע למצוקה כלכלית קשה, במיוחד במקרים של נשים שנאלצו להתפטר מעבודתן או לבקש חל"ת על מנת לדאוג לילדים בבית בהיעדר מסגרות חינוכיות כלשהן, ושעדיין אין צפי לחזרתן לעבודתן.
11. פתיחת קווי סיוע לנשים בעלות עסקים קטנים, שיתנו תמיכה ומענה לבעיות שיתחילו לצוץ בעקבות התמשכות המשבר, תוך התחשבות במאפיינים הייחודיים של תעסוקת נשים ומתן דגש על האתגרים העומדים מולן, בשונה מתעסוקה כללית במשק.
12. מתן סיוע ועזרה כספית לנשים עובדות עם מוגבלויות, שרובן מועסקות במשרות חלקיות, ושפוטרו מעבודתן בשל צמצומי העובדים במשבר הקורונה – שכן דמי האבטלה שיקבלו עובדות אלה בשל חלקיות המשרות שהן מועסקות בהן יהיו נמוכים ביותר, ובהיעדר סיוע כספי ממשלתי ומקור פרנסה הולם שייתן מענה לצרכיהן הייחודיים - תיבצר מהן הזכות לחיים בכבוד.
13. הנגשת המידע הקיים בעת חירום לנשים עם מוגבלויות בשפה הערבית, ומתן תמיכה לקווי הסיוע הקיימים לנשים עם מוגבלויות.

אנשים עם צרכים מיוחדים

בישראל חיים למעלה מ-1.6 מיליון אנשים עם מוגבלות, מהם 570,000 המשתייכים לחברה הערבית שהינם בעלי מוגבלות פיזית, חושית, נפשית ושכלית. הם סובלים הן מהדרה חברתית ע"י החברה הערבית עצמה והן מאפליה ממסדית וממחסור במשאבים מצד המדינה, על רקע שייכותם למיעוט הערבי. שיעור האנשים עם מוגבלות בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל גבוה מהשיעור המקביל באוכלוסייה היהודית (32% לעומת 24%). בנוסף, שיעור האנשים עם מוגבלות חמורה בקרב כלל הערבים גדול פי 2 מאשר בקרב היהודים (15% לעומת 9%).

לצערנו, משבר הקורונה מחריף את האתגרים שעמם מתמודדים אנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם, במיוחד לאור העובדה שרובם משתייכים למעמד סוציו-אקונומי נמוך ביותר. מדיווחים שמגיעים לעמותת אלמנארה לקידום אנשים עם מוגבלות, אנשים רבים מדווחים על מחסור אדיר בהנגשת המידע אודות משבר הקורונה והעדכונים השוטפים, הנחיות משרד הבריאות בפרט. זאת נוסף לבדידות הקשה שממנה הם סובלים בעת הזו.

בדומה למשפחות אחרות בחברה הישראלית בכלל והערבית בפרט, גם בקרב משפחות של אנשים עם צרכים מיוחדים, רבים הוצאו לחל"ת או פוטרו ממקום עבודתם, וכתוצאה ילדים עם מוגבלות סובלים מאווירה מתוחה ואף מהזנחה. ההיעדר המוחלט של שירותים חינוכיים מותאמים ומונגשים בשפה הערבית גורם לכך שתלמידי החינוך המיוחד נשארים בבתיים ללא כל התייחסות מקצועית שתטפל בהם ותיתן להם את המענה ההולם.

קיים צורך בהתערבות מקצועית מידית שתתן ייעוץ והכוונה לאנשים עם מוגבלות ולבני משפחותיהם, כדי שלא נגיע למצב של התדרדרות תפקודית ונפשית של אנשים אלה, בכל קבוצות הגיל.

להלן האתגרים שאיתם עמותת אלמנארה מתמודדת בשל משבר הקורונה, ואשר לאורם נותר ריק עצום בשירותים הניתנים לאנשים עם צרכים מיוחדים:

- **בתחום החינוך:** כפי שצוין לעיל, אנשים עם מוגבלות חיים בהדרה חברתית וסובלים מסטיגמות. על מנת לשלבם בחברה ובשוק התעסוקה, יש לשנות את הדעות הקדומות כלפיהם בקרב בני נוער. אלמנארה מפעילה שתי תוכניות במסלול הירוק של תוכנית אתגרים של משרד החינוך כחלק מהחינוך הבלתי פורמאלי. נוכח משבר הקורונה, כל הקבוצות שהעמותה מפעילה הופסקו, ללא אופק להמשכן.
- פרויקט נוסף, אשר במסגרתו מועברות מדי שנת לימוד למעלה מ-150 סדנאות לתלמידי בתי ספר ביישובים הערביים, הופסק גם כן. מטרת הפרוייקט, "השונות כמנוף", לחשוף אותם לעולם האנשים עם מוגבלות, וחשיבות קבלתם כאזרחים שווים, שיש להם זכות להשתלב בכל תחומי החברה.
- **קורסים להשתלבות בהשכלה הגבוהה:** אלמנארה הכשירה בשנים האחרונות עשרות אנשים עם מוגבלות להשתלב במוסדות ההשכלה הגבוהה. בשל המשבר הנוכחי הופסקו כל הקורסים החל מהקורסים הלימודיים, כמו קורסי הפסיכומטרי, לימודי השפות, אוריינות המחשב

וכישורי החיים. כמובן, התמיכות הצפויות ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים והתורמים השונים אופף אותם ערפל וחוסר וודאות. בנוסף, גם קורסי ההעצמה בתחום המוזיקה והתיאטרון הופסקו מכיוון שרובם נערכות בבתי ספר לחינוך מיוחד. בשל כך, עשרות ילדים הפסידו שירותים חיוניים לשיקומם.

1. **בתחום התרבות:** פעילות ספריית אלמנארה המונגשת מצויה בסכנה גם כן. הספרייה מפיקה מדי שנה מאות ספרים מוקלטים לאנשים עם מוגבלות בחברה הערבית, בתחומים שונים כגון: ספרות יפה, פיתוח עצמי, סיפורי ילדים וכד', והמועלים על גבי אתר אינטרנט ואפליקציה לטלפונים חכמים. כרגע, האולפנים להקלטת הספרים כמעט מושבתים, וקיימת עננה גדולה לגבי התמיכה השנתית שנקבל ממשרד התרבות עבור ספריית אלמנארה שהינה ספרייה מוכרת. בנוסף, לאור המצב הקיים, אלמנארה הפסיקה את פעילותה במסגרת פרויקט "קריאה בהאזנה", אשר מעניק לתלמידי ביי"ס גישה למאות סיפורי ילדים, וספרי העשרה ולימוד חיוניים.

2. **בתחום הספורט:** אחת היוזמות היחודיות בחברה הערבית הוא הקמתה של קבוצת אלמנארה Covision לרכיבה על אופני טנדס שבהם במושב הקדמי רוכב מדריך שרואה ומכוון את הדרך ובמושב האחורי רוכב אדם לקוי ראייה, כאשר שניהם מדווחים. העמותה נאלצה להפסיק את כל הרכיבות השבועיות של הפעילות היחודית, שמשתתפים בה גם ערבים ויהודים.

החינוך הערבי

ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי נמצאת בקשר יום-יומי עם גורמים שונים בשטח: רשויות מקומיות ובמיוחד מחלקות ואגפי חינוך, ועד ההורים הארצי, מנהלי בתי ספר, מורים ועם גורמים שונים במשרד החינוך. העמדות והדרישות של הוועדה בתקופה זו גובשו בהתאם למידע שהתקבל מכלל הגורמים הקשורים לחינוך הערבי.

עם תחילת המשבר, ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי ערכה מיפוי כללי שהתמקד בשימוש משרד החינוך בשפה הערבית, בהוראות וההנחיות ובחומרים הקשורים להתמודדות עם נגיף הקורונה, ולמוכנות החינוך הערבי למצב של השבתת בתי ספר ומוסדות החינוך והפעלת הלמידה מרחוק. המיפוי הצביע בצורה ברורה וחד משמעית על פערים אדירים מבחינת המוכנות ללמידה מרחוק, ועל כך שרוב ההוראות והחומרים, לרבות אלה המיועדים לילדים ולהורים, הועברו לבתי הספר בשפה העברית. המיפוי הצביע על פערים בתוך החברה הערבית, מבחינת המוכנות ללמידה מרחוק, ועל העדר תנאים בסיסיים להפעלת למידה מרחוק ביישובים בלתי מוכרים בנגב.

הזהרנו והתרענו מההשלכות הקשות של הפערים בין יהודים לערבים בנושא הלמידה מרחוק בכל המישורים: התשתיות, העדר מחשבים וכלים להתחברות מרחוק לחלק גדול מהתלמידים הערבים, הצורך בהתאמת התכנים הדיגיטליים בשפה הערבית, הכנת הצוותים והדרכתם והכנת ההורים. דרשנו ממשרד החינוך לפעול מידית להכנת החברה הערבית למצב של השבתת בתי הספר ומוסדות החינוך תוך ציון המצב המיוחד של היישובים הבלתי מוכרים בנגב, סגירת הפערים ושליחת חומרים חינוכיים והוראות בנושא קורונה בשפה הערבית. דרשנו גם מתן מענה פסיכולוגי ורגשי והדרכה להורים וילדים, לרבות פתיחת קו חירום טלפוני לתמיכה נפשית בשפה הערבית (קו כזה נפתח בימים האחרונים בעקבות דרישתנו ממשרד החינוך והוא נותן מענה רק בחלק משעות היום, בין 11:00-17:00).

בשבוע שקדם להשבתת מערכת החינוך בישראל, ובמיוחד בתקופת חופשת הפורים בחברה היהודית שבה מערכת החינוך בחברה הערבית המשיכה לפעול באופן מלא, עלו שאלות רבות הנובעות מאי אמון בממסד, דוגמת: האם התלמידים הערבים נלקחו בחשבון והאם היה צריך להשבית את בתי הספר בחברה הערבית? בחלק מהמקרים, ועדי הורים קראו להשבתת בתי ספר ערביים במיוחד באזורים שבהם ביקרו תיירים מחו"ל (נצרת כדוגמא) ובשל סוגיות אחרות וייחודיות הקשורות לחברה הערבית (כמו חזרת מאות אזרחים ערבים מסעודיה אחרי שהות ממושכת לצורך אל"עומרה"). בשלב זה, ועדת המעקב לענייני החינוך ובתיאום עם ועדת הבריאות של ועדת המעקב העליונה ועם ועד ההורים הערבי הארצי ולאחר שיחות עם משרד החינוך, הוציאה גילוי דעת שקרא לציבור להתנהגות בהתאם להוראות משרדי הבריאות והחינוך, והבהיר שבמידה ויש צורך בטיפול נקודתי במקרים מיוחדים, יש לעשות זאת תוך תיאום מלא עם הרשויות המקומיות, המוסדות הארציים של החברה הערבית והגורמים הרלוונטיים. גילוי הדעת הדגיש את הצורך בהתמודדות קולקטיבית, מקצועית ומאורגנת.

הלמידה מרחוק:

החלטות הממשלה בתחום החינוך, לאחר השבתת בתי הספר ומוסדות החינוך התאפיינו בבלבול רב בקבלת החלטות, והיה ניכר שהן היו מבוססות על הערכה שגויה של מוכנותה של מערכת החינוך בכלל ותוך התעלמות מהפערים הקיימים בין יהודים לערבים בפרט (במיוחד העדר מחשבים לאחוז גבוה מהתלמידים הערביים בגלל המצב הסוציו-אקונומי הירוד ובשל פערים דיגיטאליים באופן כללי). התכניות והתרגולים שנערכו לפני המשבר לא לקחו בחשבון את ההורים כשותפים מרכזיים לתהליך החינוכי בלמידה מרחוק, במיוחד לתלמידים בגנים ובבתי ספר יסודיים. כמו כן, הממשלה לא לקחה בחשבון את הצרכים של המורים, התלמידים וההורים, במיוחד מהבחינה הפסיכולוגית-חברתית, ושיקפו זלזול במערכת החינוך ובמורים. מורים רבים דווחו, שהתבקשו ללמד מהבית, ונאלצו להשתמש במחשב הביתי, לעתים על חשבון ילדיהם הפרטיים שנזקקו למחשב לצורך הלמידה שלהם מרחוק.

ההחלטה בעניין הפסקת הלמידה מרחוק בגנים, בבתי ספר יסודיים ובחטי"ב שהתקבלה לאחר מספר ימים של הפעלתה, והשאת הלמידה מרחוק דרך האולפנים, הייתה בעייתית ולא לקחה בחשבון את מכלול השיקולים, לרבות חשיבות הקשר של המורים עם התלמידים שלהם דווקא בתקופה זו. כמו כן, החלטה זו לא נתנה מענה לתלמידים שאין להם מחשבים בביתם, ולתלמידים שחיים ביישובים ובשכונות שאין בהם תשתית אינטרנט, במיוחד ביישובים בלתי מוכרים בנגב. מכיוון שהלמידה מרחוק צומצמה אחרי החלטה זו ללמידה דרך האולפנים, האפליה בחינוך נגד תלמידים שאין להם גישה למערכת הלמידה מרחוק הפכה לקשה עוד יותר. הממשלה חזרה בה מהחלטה זו לאחר כשבוע מקבלתה, והמורים חזרו לעבודה.

חסמים הפוגעים בזכות התלמידים הערבים לחינוך בלמידה מרחוק:

על פי הנתונים השונים שזורמים אלינו מהשטח (לרבות מיפויים שערכו מנהלי בתי ספר ונתוני צפייה בשיעורים שדווחו בישיבות שונות), ניתן להעריך שכמחצית מהתלמידים הערבים לא מחוברים בצורה רציפה ללמידה מרחוק. בעניין זה קיימים פערים גם בתוך החברה הערבית, ובאזורים מסוימים הלמידה מרחוק לא מתקיימת כלל (עשרות אלפי תלמידים ביישובים בלתי מוכרים). להלן הגורמים המרכזיים לכך:

- המצב הסוציו-אקונומי בחברה הערבית: כ-50% מהמשפחות הערביות מתחת לקו העוני, כשני שלישים מהתלמידים הערבים במצב סוציו אקונומי קשה. מציאות זו גורמת לפערים דיגיטאליים אדירים בין ערבים ליהודים.
- אחוז התלמידים שאין להם מחשב או טאבלט בבית הוא גבוה. הבעיה הזו קיימת בכל החברה הערבית, ובעיקר ביישובים בלתי מוכרים בנגב ובשכונות עוני ערביות בערים מעורבות. להלן נתוני מיפויים שערכו בבתי ספר לגבי אחוז התלמידים ללא מחשב או טאבלט שמלמדים על היקף ועומק הבעיה (מקור: מחלקות חינוך ברשויות מקומיות): כסייפה 70%, לקיה 50%, חורה 50%, קלנסווה 40-45%, מועצה אזורית אלבטוף (בית נטופה) 35-40%, כפר כנא 30%,

רינה 30%, בוועינה-נגידאת 30%, אום אלפאחם 25%, גידידה-מכר 25-30%, כפר כנא 25%, פורדיס 25%, משהד 25%, אכסאל 25%, טמרה 20%, עילבון 20%, נצרת 15% (ללא ילדים בגנים ובבתי ספר פרטיים), שפרעם 1000 תלמידים, יפיע 500 תלמידים, דיר אלאסד 484, כאבול 191 תלמידים.

- במצבים מסוימים קיים מחשב אחד בבית אשר נותן מענה לילד אחד בלבד במשפחה (בהנחה שקיימת תשתית אינטרנט טובה בישוב / בשכונה).
- חלק מהלמידה מרחוק מתבצעת דרך הוואטסאפ של ההורים. בחלק גדול מהמקרים, נשלחו דפי עבודה שהיה צריך להדפיס אותם. בהעדר מדפסות וציוד מתאים, לא ניתן לבצע את המשימות שנשלחו מבתי ספר.
- **שפה:** הפלטפורמות המרכזיות ללמידה מרחוק משתמשות בעיקר בשפה העברית. למשל האתר המרכזי ממנו מועברת הלמידה מרחוק לא תורגם לערבית (גם אם מעביר תכנים בערבית). מציאות זו מהווה חסם במשפחות שאין בהן קוראי עברית, ובמצבים אלה גוברת התלות של ילדים בבוגרים שמכירים את השפה העברית. כמו כן, קיים מחסור בתכנים דיגיטאליים מתאימים לתכנית הלימודים בגילאים שונים בשפה הערבית (סרטונים, מצגות וכו'). בנוסף, אתרים ופורטלים שונים של משרד החינוך המיועדים לקבוצות יעד שונות קיימים רק בשפה העברית. חומרים חינוכיים והוראות להורים ולתלמידים התקבלו בבתי הספר בעיקר בשפה העברית.
- **מעורבות ההורים:** תלמידים בגנים ובבתי ספר יסודיים צריכים את עזרת ההורים בתהליך הלמידה מרחוק. בחלק גדול מהמקרים אין להורים את היכולת לעזור לילדים. בין היתר הם לא קיבלו הכשרה והדרכה בעניין.

מצב התשתיות ביישובים הערביים:

העדר תשתיות חשמל ואינטרנט ביישובים בלתי מוכרים בנגב מונע מאלפי ילדים להיות חלק מתהליך הלמידה.

לפי מידע שקיבלנו מרשויות מקומיות שונות, העדר תשתית אינטרנט או קיום תשתיות חלשות שגורמות לבעיות התחברות רציפה, קיים בשכונות וביישובים ערביים שונים. להלן דוגמאות ליישובים כאלה: ביר אלמכסור, בוועינה-נגידאת, דיר אלאסד, עראבה ויישובים בנגב.

תשתיות וציוד בבתי ספר: קיימים פערים אדירים בכל מה שקשור לתקשוב בין בתי ספר יהודיים לבתי ספר ערביים. פער זה העצים את הפערים הדיגיטאליים הקיימים וכן את רמת השימוש באמצעים דיגיטאליים בחינוך בימי שגרה. דבר שיש לו השלכות על מידת המוכנות לשימוש באמצעים אלה בתקופת משבר. חשוב לציין בהקשר הזה, שהיכולת של הרשויות המקומיות הערביות להשקיע בציוד טכנולוגי בבתי ספר היא הרבה יותר מוגבלת בשל המצב הכלכלי והכספי של הרשויות המקומיות הערביות בהשוואה ליכולת התמיכה התקציבית בבתי ספר של רשויות מקומיות יהודיות. לכך יש להוסיף את היכולת של בתי ספר בחברה היהודית לגייס תרומות ותקציבים מגורמים פילנתרופיים שונים שהיא גדולה בהרבה מהאפשרויות העומדות בפני בתי ספר ערביים.

פערים ואפליה:

- **למידה דרך האולפנים:** מעקב אחרי התכניות שהועברו בשבועיים הראשונים לתכנית והמידע שהתקבל מהורים וממחנכים מלמדים על הפער עצום בין מה שמוצע ליהודים לבין מה שמוצע לערבים מבחינת היקף ואיכות. המצב השתפר בימים האחרונים אך הפער עודנו קיים. במקרים רבים, מועברים שיעורים שלא מתאימים לגיל התלמידים (למשל, שיעורים המיועדים לכיתה ב' מועברים גם לכיתה א'). כמו כן, יש חזרות רבות על אותם שיעורים. התנהלות זו תורמת להרחבת פערי למידה בין יהודים לערבים. במשרד החינוך הודיעו שמושקעים מאמצים רבים בעניין והובטח לשפר את המצב.
  - **תכנים דיגיטאליים בערבית ללמידה עצמאית וא-סנכרונית:** קיים פער אדיר ביחס למגוון האפשרויות לתכנים דיגיטאליים העומדות בפני אנשי חינוך ותלמידים ערבים לבין מה שמוצע בחברה היהודית.
  - **הדרכה:** קיים פער בהדרכה ובהיערכות בשל משאבי הפיקוח וההדרכה הנמוכים בחברה הערבית בהשוואה לחברה היהודית. יש לציין שלא מונה מפקח בנושא תקשוב בחינוך הערבי מאז יציאת המפקח הקודם לפנסיה לפני כארבע שנים. לפי אתר משרד החינוך, יש רק ממלא מקום. לפי המורים בתחום, ממלא המקום עובד בחלקיות משרה.
  - **אולפני השידור נמצאים באזור המרכז** ואין אף אולפן שידור באזור הצפון. עובדה זו מקשה על מורים ערבים להשתלב בהוראה מרחוק.
- על משרד החינוך לפעול מיידית לסגירת הפערים הקיימים בחינוך תוך הבטחת חינוך שוויוני ונגישות ללמידה מרחוק לכלל התלמידים במדינה. להלן הדרישות המרכזיות והצעדים הנדרשים להתערבות ממשלתית לפתרון בעיות וסגירת פערים:**
1. **פתרון חסמים מרכזיים להנגשת מערכות הלמידה מרחוק:** משרד החינוך נדרש לצייד את התלמידים במחשבים ובאמצעים שמאפשרים להם להתחבר לתהליך הלמידה מרחוק, ולהנגיש את הלמידה מרחוק לתלמידים שחיים ביישובים שאין בהם תשתיות שמאפשרות התחברות רציפה באינטרנט ובראשם ילדים מיישובים בלתי מוכרים בנגב. ציוד התלמידים במחשבים ובכלים הטכנולוגיים המתאימים ללמידה מרחוק, הינו הכרחי במצב הקיים שצפוי להימשך עד פתיחת שנת הלימודים הבאה, אבל גם היא חשובה ליום שאחרי, לאור הצפי בהתרחבות השימוש בכלים דיגיטאליים ובמחשבים לאחר שמערכת החינוך התרגלה בהם במשבר הנוכחי.
  2. **שפה ערבית:** יש להעביר את ההוראות ואת החומרים החינוכיים לתלמידים ולהורים בשפה הערבית. הזכויות לשוויון מחייבת העברת החומרים בערבית באותו זמן שההוראות והחומרים מועברים בשפה העברית לבתי ספר בחברה היהודית.
  3. **תכנים:** זכותם של התלמידים הערבים לקבל בלמידה מרחוק תכנים חינוכיים בהיקף ובאיכות זהים לאלה שמקבלים התלמידים היהודים במדינה. על משרד החינוך לפעול להבטחת זכות זו.

4. יש לפתוח אולפני שידור באזור הצפון והנגב על מנת להקל על המורים הערבים המשתתפים בהעברת שיעורים דרך אולפני משרד החינוך, ולעודד השתתפות מורים נוספים.
5. יש להתאים את תכנית הלמידה מרחוק למציאות בשטח ולצרכים השונים של קבוצות שונות, ובאופן שיבטיח חינוך שוויוני והשתתפות כלל התלמידים בתהליך החינוכי.
6. **תמיכה פסיכולוגית:** יש להבטיח שירותים פסיכולוגיים בשפה הערבית לתלמידים, להורים ולמורים הזקוקים לשירותים אלה, לרבות בקווי החירום ובחומרים המופצים בעניינים אלה לבתי ספר ולהורים.
7. **בחירות הבגרות:** יש לגבש תכנית להשלמת חומרים והכנת התלמידים לבחירות הבגרות לאור פערי הלמידה מרחוק בתקופת השבתת בתי הספר. יש לספק פתרונות להפחתת לחצים דוגמת מועדי ב' לבחירות. לגבי תלמידי י"ב, מציעים לתת אפשרות לחישוב הציון השנתי גם בבחירות במועד החורף הקרוב.
8. גיבוש תכנית לקליטת התלמידים אחרי החזרה ללימודים שתתן מענה לקשיים הנפשיים, הרגשיים והחברתיים שמהם סבלו הילדים והוריהם בתקופת המשבר.
9. **השלמת חומרים לאחר החזרה לשגרה:** מכיוון שאחוז גבוה מהילדים לא היו מחוברים ללמידה מרחוק בצורה מיטבית, יש צורך בהשלמת חומרים וחזרה על החומרים שנלמדו ומניעת יצירת פער בלימודים בשל המשבר (בעיקר לאור ההשלכות המעמדיות הברורות של פער זה). כמו כן, לפעול לסגירת פערים בין תלמידים יהודים לערבים.
10. תמיכה כספית למדריכים ולמורים שלא מועסקים בצורה ישירה דרך משרד החינוך, השלטון המקומי או הרשתות. אנשי חינוך אלה מספקים סדנאות ותכנים חינוכיים, במיוחד בגיל הרך ובחינוך הבלתי פורמאלי ותוכניות תגבור והעשרה שונות.
11. תמיכה וחיזוק אגפי ומחלקות החינוך ברשויות המקומיות הערביות לגיבוש תכניות מקומיות להתמודדות עם השלכות המשבר הנוכחי ותמיכה במערכת החינוך המקומית.
12. **חיזוק החינוך הבלתי פורמאלי בכלל ובקרב בני נוער בפרט.** זה יסייע בהתמודדות עם ההשלכות הקשות למשבר הכלכלי-חברתי הצפויות ביום שאחרי משבר הקורונה בחברה הערבית בשל המצב הכלכלי של רוב המשפחות והמועסקים הערבים.
13. **חברה אזרחית:** תמיכה בארגוני חברה אזרחית העוסקים בחינוך הפעילים כיום בסיוע למערכת החינוך ולהורים בתקופת החירום. תקצוב ממשלתי יציב לארגוני חברה אזרחית בחברה הערבית שמבטיח קיום עמותות ערביות חזקות הפועלות בקהילה בתחום החינוכי.
14. המוכנות של החינוך הערבי למצב חירום עתידי מחייבת התערבות ממשלתית לסגירת הפערים הקיימים בחינוך בכל המישורים (בנייה, כוח אדם, ציוד, תכנים ועוד) וגיבוש תכנית אסטרטגית והקצאת משאבים להבטחת שוויון מלא בחינוך.
15. **הסקת מסקנות:** התגלו בתקופת זו בעיות קשות מבחינת ההיערכות והמוכנות בתחום הלמידה מרחוק וכן הובהר עומק הפער בין החינוך הערבי ליהודי בכל המישורים והתחומים. יש לעשות הערכה בשיתוף כל הגורמים הנוגעים לדבר בחברה הערבית והסקת המסקנות ולפעול למתן מענה לצרכים, לפתרון הבעיות וסגירת הפערים.

השכלה גבוהה בחברה הערבית בצל משבר הקורונה

כ-50,000 סטודנטים ערבים לומדים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, וכ-20,000 לומדים במוסדות אקדמאיים מחוץ לישראל, בעיקר ברשות הפלסטינית, ירדן, מדינות שונות באירופה ועוד.

רוב הסטודנטים שלומדים מחוץ לישראל, לומדים מקצועות רפואה ותומכי רפואה. הם חוזרים לארץ ומשתלבים בשוק העבודה בישראל ותורמים לתחומים בהם קיים מחסור בכח אדם מקצועי בישראל, כמו תחומי הרפואה השונים. בשל משבר הקורונה, נאלצו רוב הסטודנטים שלומדים מחוץ לישראל לחזור ארצה, דבר שגבה מהם מחיר כלכלי ונפשי כבד מאוד.

ככלל, הסטודנטים הערבים נתמכים על-ידי המשפחות שלהם. המשפחות מהוות את מקור התמיכה הכספית המרכזי בהם. חלק גדול מהמשפחות האלה נמצאות במצב סוציו-אקונומי קשה, אשר הוחמר על-ידי המשבר הכלכלי הנוכחי. גם הצמצום הצפוי במקומות עבודה עם תום משבר הקורונה יקטין את אפשרויות העבודה של הסטודנטים בחופשות ובנוסף, מקורות המימון והתמיכה המיועדים לסטודנטים ערבים בארץ ובחו"ל מצומצמים ביחס להיקף מקורות המימון והתמיכה בסטודנטים יהודים.

תכניות הסיוע המוצעת כיום על-ידי הממשלה ומוסדות ההשכלה הגבוהה, לא נותנות מענה הולם לצרכים של החברה הערבית אשר הינה חברה עניה יותר והסובלת משיעורי אבטלה גבוהים יותר מהחברה היהודית. כמו כן, הם לא מתייחסים לצרכים של הסטודנטים הערבים שלומדים מחוץ לישראל.

בשל מצב החירום שנקלע אליו העולם והחברה בישראל, המדינה נדרשת לסייע לסטודנטים הערבים בארץ ובחו"ל בכדי להתמודד עם המשבר הזה ולהמשיך את הלימודים שלהם. העדר תמיכה וסיוע משמעותי לסטודנטים, יסכן את המשך לימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה וההפסד האישי שלהם יהפוך להפסד עצום לחברה ולכלכלה.

להלן דרישות מרכזיות בתחום ההשכלה הגבוהה:

- 1. הקמת קרנות חירום:** יש להקים שתי קרנות חירום לסיוע לסטודנטים הערבים שסובלים רבות מהמשבר הכלכלי שפוקד אותנו: קרן אחת תשמש את הסטודנטים שלומדים באוניברסיטאות והמכללות בארץ, וקרן שנייה שתשמש את הסטודנטים שלומדים בחו"ל.
- 2. קליטת סטודנטים שלומדים בחו"ל במוסדות בארץ:** יש לגבש תכנית לקליטת חלק מהסטודנטים הערבים שלומדים בחו"ל, במערך ההשכלה הגבוהה בישראל למשל במסגרת הרצאות קטנות או במסגרת לימוד מקוון באינטרנט, על מנת שיוכלו להמשיך את לימודיהם. נבקש להקים ועדה שתכלול גורמי חברה אזרחית ערבים לגיבוש התכנית.
- 3. מתן אישורי העסקה זמניים:** נבקש התחשבות מצד המדינה בסטודנטים הנמצאים בשנה האחרונה ללימודיהם, ומתן אישורי העסקה זמניים על מנת שיוכלו להשתלב בשוק העבודה לפחות בתקופה הקרובה.

4. **מתן פטורים לתשלום לביטוח הלאומי:** יש לדאוג לכיסוי רפואי מתאים לסטודנטים השבים מחו"ל, בנוסף להענקת פטורים לתשלום לביטוח הלאומי.
5. **תכנית מיוחדת לסיוע פסיכולוגי בשפה הערבית:** נדרש גיבוש תכנית מיוחדת שתסייע לסטודנטים הערבים השבים מחו"ל, בנוסף להרחבת השירותים הפסיכולוגיים בשפה הערבית במוסדות להשכלה גבוהה בארץ. חשוב ביותר שהתמיכה הפסיכולוגית תינתן על ידי פסיכולוגים ערבים שדוברים את השפה.
6. **תכנית חונכות אישית:** נבקש לגבש תכנית חונכות אישית (סטודנט לסטודנט) בין סטודנטים ערבים שלומדים בארץ ואלו שלומדים בחו"ל ככלי סיוע. התכנית תיתן אקדמיטציה אקדמית לחונכים ותזכה אותם בנקודות לזכייה במלגות השונות.
7. **סיוע ברכישת מחשבים:** נבקש מהגורמים הממשלתיים לסייע לסטודנטים הערבים הבאים מרקע חברתי-כלכלי נמוך, ברכישת מחשבים וציוד מתאים אחר ללמידה מקוונת ולמידה מרחוק.
8. **קידום פתרונות לחיזוק תשתיות האינטרנט והסלולר:** על המל"ג וות"ת לדרוש ממושרד התקשורת לפעול מיד לחיזוק והרחבת תשתיות האינטרנט והסלולר ביישובים הערביים ובמיוחד ביישובים הלא מוכרים בנגב. חיזוק התשתיות הינו קריטי להצלחת מסלולי הלימוד מרחוק.
9. **הגברת הנגישות לאמצעים המקוונים ללמידה מרחוק:** נבקש הקמת פורומים רשמיים ומוקדים לסיוע לסטודנטים בנגישות לאמצעים המקוונים ללמידה מרחוק. המוקדים יתנו סיוע טכני, אקדמי, מידעני ועוד. בנוסף לכך, נדרוש הקמת מערך לסיוע אקדמי-אורייני לסטודנטים הערבים שיכלול תמיכה בביצוע עבודות, סיוע בהגהה, ניתוח סטטיסטי ועוד.
10. **שמירה על תכניות סיוע וקליטה קיימות:** נדרש ממל"ג וות"ת לשמור על תכניות הסיוע והקליטה הקיימות שמיועדות לסטודנטים הערבים.
11. **הנגשת מאגרים אקדמיים לציבור:** בתקופה קשה זו של הסתגרות בבתים ולמידה מרחוק, נדרש שמל"ג תנחה את המוסדות להשכלה גבוהה לפתוח את המאגרים האקדמיים והדיגיטליים שלהם לציבור הרחב, ובפרט לסטודנטים הערבים.
12. **הקלה בתנאים לקבלת דמי אבטלה מהמוסד לביטוח לאומי:** נכון לרגע זה, התנאים הקיימים מקשים על הסטודנטים הערבים לקבל דמי אבטלה, אם מדובר על תנאי גיל המבקש או תקופת האבטלה המבוקשת לקבלת דמי אבטלה.
13. **אימוץ המלצות התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית:** נבקש להצטרף ולחזק את דרישות התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית שמטרתן לתמוך ולתת סיוע לכלל הסטודנטים בישראל. דרישות אלו כוללות: התאמת תכניות ההתנסויות וההכשרות המעשיות לתנאים החדשים בתקופת החירום ובהתאם להנחיות משרד הבריאות; מתן הקלות וסיוע כלכלי לסטודנטים, ודחיית תשלומי שכר לימוד ודיוור; מתן פתרונות לסטודנטים שעזבו את המעונות וחזרו לבתי הוריהם בעקבות התפרצות הנגיף; התאמת תכניות המעורבות החברתית לתנאים החדשים בעקבות המשבר ובהתאם להנחיות משרד

הבריאות. הסטודנטים יבקשו להמשיך ולתרום לקהילה בלי שהמלגות שלהם ייפגעו גם בתקופה זו.

השתתפו בגיבוש הדרישות בתחום ההשכלה גבוהה: פרופ' גיהאד אלסאנע, פרופ' קוסאי חאג' יחיא, פרופ' ח'אלד עראר, פרופ' מונא חורי-כסאברי, פרופ' אוסיד ח'טיב, ד"ר מהא כרכבי-סבאח, ד"ר נוהאד עלי, ד"ר יוסף משהראוי וד"ר שרף חסאן.

החברה הערבית בנגב

רקע

אזור הנגב נחשב לפריפריה גיאוגרפית במדינה (גרדוס ונוראל, 2006). האוכלוסייה הבדואית בנגב היא חלק בלתי נפרד מהחברה הערבית במדינה, שמרוכזת ברובה במרכז ובצפון המדינה (אבו ראס, 2011; 2006; אבו עג'אגי, 2017). החברה הערבית הבדואית בנגב שונה בהיבטים חברתיים-תרבותיים מהאוכלוסייה הערבית במדינה. חברה זו מאופיינת כחברה שבטית, דלת אמצעים, אחוז אבטלה גבוה, ריבוי נשים, אחוז ילודה גבוה ורמה ירודה של תשתיות במערכות החינוך והבריאות (Alfayumi-Zeadna, 2014). בעשורים האחרונים עוברת החברה הבדואית בנגב תהליך של שינוי חברתי-תרבותי מהיר. שינוי זה מציב את החברה בפני אתגרים רבים וקשיי מעבר מאורח חיים מסורתי לחיים בחברה מודרנית ביישובי קבע. כיום חיים בנגב כ-271 אלף ערבים בדואים, מהם 110 אלף מתגוררים בשבעה יישובים מוכרים (רהט, לקיה, חורה, כסיפה, ערעה-בנגב, שגב-שלום ותל שבע), כ-41 אלף מתגוררים תחת שיפוט שתי המועצות האזוריות אל קסום ונווה מדבר וכ-120 אלף מתגוררים ב-35 כפרים לא מוכרים (אבו עג'אגי ואבו סעד, 2020). כפרים אלה, משום שאינם מוכרים רשמית, סובלים מאפליה קיצונית בתקציבים, במשאבים ובתכנון. כתוצאה ממדיניות זו, כפרים אלה (וגם חלק מן הכפרים המוכרים) סובלים מהעדר תחבורה ציבורית.

היישובים הבדואים הלא מוכרים מתקיימים במעין בועה משפטית-פוליטית. מדינת ישראל מונעת מהם להקים בתי קבע, מונעים מהם הזכויות הבסיסיות לרשום מגוריהם בתעודת הזהות שלהם, נעדרים השלטון המקומי, מונעים מהם מלהפעיל את הזכות הפוליטית הבסיסית של בחירות (סבירסקי וחסון, 2005). היישובים הבדואיים הלא מוכרים אינם מופיעים על מפות רשמיות של מדינת ישראל ותושביהם הם בבחינת אזרחים שקופים: המדינה אינה מבחינה בהם בבואה לקבוע מדיניות, לבנות תקציב, לספק שירותים או להעניק הגנה חוקתית, ושכניהם היהודים אינם רואים אותם אלא כמטרד שאת ממדיו יש לצמצם ככל האפשר. יישובים אלו אינם מקבלים שירותים ממשלתיים מסודרים: תקציבים מוניציפאליים, שירותי מים (אלמי, 2003), חשמל (אלהוזייל, 2002), ביוב (נוח, 2009) ושירותי חינוך (אבו סעד, 2004; 2010). כמו כן, ליישובים אלה אין מערכת שלטון מקומי (אבו סעד, 2010).

לאור משבר הקורונה החברה הערבית הבדואית בנגב מתמודדת עם קשיים ייחודיים:

א. מערכת החינוך הערבית הבדואית

מערכת החינוך הערבית הבדואית סובלת מאז קום המדינה משלל בעיות, שמקורן במערכת החינוך הישראלית שאינה רואה במגזר הבדואי חלק אינטגרלי מהחברה. שירותי החינוך המסופקים למערכת החינוך הבדואית מעטים מאוד ביחס לפוטנציאל הגדול הטמון בהשכלה ובחינוך כאמצעי לקידום החברה הבדואית ולהסתגלותו לתהליך המודרניזציה ולשילובו בחברה הישראלית. מערכת החינוך הבדואית לא זכתה להשקעה ולפיתוח, היא מאופיינת בהיעדר תשתיות כגון מחסור בתדרי לימודים ובמעבדות, היעדר ציוד אור קולי, מחשבים וציוד ספורט, זאת נוסף להיעדר תשתיות כלליות כגון מערכת חשמל ומערך כבישים (אבו

סעד, 2011). כתוצאה ממדיניות זו, כ-5,434 ילדים ערבים בדואים בגילאי חינוך חובה המתגוררים בכפרים הלא מוכרים אינם יכולים להגיע לגן ילדים¹; שיעורי הנשירה מהתיכונים בחברה הערבית הבדואית בנגב הם הגבוהים בישראל (בשנת 2014 הנושרים היו 36% מהתלמידים, פי 6 משיעור הנשירה בחברה היהודית). החברה הערבית הבדואית בנגב היא הקבוצה הענייה בישראל, ושיעור התעסוקה בה הוא הנמוך ביותר (עמותת סיכוי, 2017). לאור זאת, קרוב ל-50 אלף תלמידים בדואים המתגוררים בצירים של כביש 31, 25 ו-40 ובנוסף, תלמידים רבים ביישובים המוכרים, נשארו הרחק מאחור בלמידה מרחוק. מערכת החינוך הערבית הבדואית בכללותה, על מנהליה, מוריה, הורים ובעלי תפקידים נותרים חסרי אוניס נוכח הקשיים העומדים לנגד עיניהם בהקשר של ביצוע הלמידה מרחוק כמתוכנן לנוכח המצב הקיים ביישובים האלו חוסר תשתיות, חיבור לחשמל, רשת תקשורת אלחוטית ומחשב.

ב. סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה

הסטודנטים הערבים הבדואים מהווים עוגן המרכזי בהתפתחות החברה הערבית הבדואית בנגב. למרות כל החסמים שעומדים בפני הסטודנטים מהחברה הערבית הבדואית, מדי שנה נוהרים סטודנטים ערבים בדואים רבים לספסלי האקדמיה, ובפרט סטודנטיות בדואיות. אוכלוסיה זאת נאלצת מדי יום להתמודד עם קשיים רבים כגון: מחסור בתחבורה ציבורית המאפשרת הגעה יומית למוסדות להשכלה גבוהה בערים ובמיוחד ביישובים הבדואים הלא מוכרים בנגב, קשיים חברתיים וכלכליים וחוסר עידוד מצד הרשות המקומית (דגן-בוזגלו, 2007; אבו סעד, 2013). לאור המחסומים והמכשולים הרבים העומדים בפני הצעירים והצעירות מהחברה הערבית הבדואית להשתלב באקדמיה במדינה הדבר יוצר תסכול ומתחים אשר עלולים להוביל למשבר אמון ולשנים הבאות אי שקט ולאי שייכות לנוכח האפליה ואי מתן שוויון הזדמנויות לצעירים והצעירות הבדואיות (Abu-Saad, Yoanh and Kaplan, 2000). לנוכח הדילמות הרבות והמשבר הקיים במדינה מוסדות להשכלה גבוהה נאלצו לסגור את שעריהן ולהישמע להוראות משרד הבריאות ומשרד ראש הממשלה ולהמשיך את הלמידה מרחוק דרך אמצעים שונים של מערכות מקוונות כמו: סקייפ, ZOOM, אתרים דיגיטליים וכו'. למרות ההתקדמות הדיגיטלית במדינה, עדיין פלח גדול של סטודנטים מהחברה הערבית הבדואית אינם מודעים ללמידה המקוונת מרחוק ומתקשים להתמודד עם האתגר הקיים בשל חוסר הניסיון בלמידה המקוונת אשר לא הורגל אליה. גם התנאים הפיזיים שבהם הם חיים בכפר מהווים מכשול בפני הלמידה מרחוק ועלולים לגרום לנשירה ולכישלון בקורסים השונים.

ג. בעלי מוגבלויות בחברה הבדואית בנגב

בעלי מוגבלויות בחברה הערבית הבדואית בנגב הם מיעוט מופלה מכמה ממדים, משום שיוכם האתני למיעוט הערבי הבדואי בנגב והן בגלל שיוכם למגדר חברתי-תרבותי הסובל

¹ משרד החינוך, נתונים על החינוך במגזר הבדואי בנגב, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 30 באוקטובר 2017

מדיכוי חברתי. ילדים עם מוגבלות ביישובים הבדואים בנגב חיים בחברה מסורתית שבטית בעל התהוות מעמדית קשה מאוד. לכן לרוב החברה נוטה להתעלם מצרכיהם, זכויותיהם ומרצונם האישי של ילדים בעלי מוגבלות פיזית ושכלית להשתלב באופן שווה בחברה (אלקרינאוי, 2009). בעת משבר, נאלצים רבים מהילדים בעלי מוגבלויות פיזית ושכלית להישאר בבית ללא שום מענה הולם בהיבט החינוכי והטיפולי ממוסדות המדינה. ההסתגרות בבתיים של פלח זה מהאוכלוסיה, במיוחד ביישובים הבדואים הלא מוכרים, מהווה סכנה על המשך חייהם לנוכח ביטול מרבית הטיפולים שלהם במוסדות הבריאות כגון: מרפאות או בתי חולים לנוכח התפשטות המגיפה והפחד הרב של מערכת הבריאות של הידבקות של ילדים בעלי מוגבלויות בנגיף הקורונה. מערכת הבריאות אינה מספקת חלופה הולמת וראויה לטיפול בהם בזמן שהותם בבית.

הוריהם של ילדים אלה סובלים מהיעדר של הנחיות והדרכה בנוגע לשמירה על בריאות הילדים בתקופה זו וכן הבניה הרעועה, מפחונים למשל, גורמת להפרדת ילדים אלה מילדים אחרים ולסכנה ממשית לחייהם.

ד. אנשי מקצוע בתחום עבודה סוציאלית ופסיכולוגיה

בבתי הספר ביישובים הערביים הבדואים יש מחסור של ממש בתקנים למערך המסייע – פסיכולוגים, יועצים חינוכיים וקציני ביקור סדיר. בשל מצבם החברתי-כלכלי של היישובים הבדואים והבעיות הייחודיות של ציבור זה, צורכי התלמידים הבדואים בתחומים אלה רבים במיוחד. על פי התקן הרצוי, במערכת החינוך הערבית הבדואית דרושים 49 תקנים של פסיכולוגים חינוכיים ו-41.5 תקנים של קציני ביקור סדיר. לאור המצב הנוכחי רבים מהפסיכולוגים בחברה הבדואית הוצאו לחל"ת.

זאת דווקא לאור המצב, שבו יותר מתמיד נדרשת נוכחותו של בעל תפקיד מהשירות הפסיכולוגי ומשירותי הרווחה להיות בקשר רציף עם ההורים ועם מנהלי בתי ספר על מנת לטפל במצבם הנפשי של התלמידים.

בנוסף, על גורמים אלה להמשיך בפעילות לאורך כל העת על מנת לקיים היערכות הולמת למחרת החזרה ללימודים.

צעדים יחודיים שיש לנקוט לסיוע לחברה הבדואית בנגב נוכח משבר הקורונה:

1. הנגשת המידע בשפה הערבית במגוון הדרכים - הדיגיטלית (פייסבוק, הודעות), הכתובה, הרדיו, טלוויזיה וכו'.
2. הרחבת הלמידה המקוונת לתלמידים והסטודנטים דרך השימוש בכלים הנגישים יותר לתלמידים ולסטודנטים כגון: יוטיוב, וואטסאפ, פייסבוק, טלפונים ניידים.
3. הארכת מועדי הגשת המטלות ומשימות הלמידה מרחוק לסטודנטים הערבים הבדואים תוך התחשבות במרחבי הלמידה העומדים לרשותם בעת זו לנוכח הקיימות והמרחב הפיזי הקיים ביישובים הבדואים בכלל, והלא מוכרים בפרט.

4. הפעלת השירות הפסיכולוגי הרווחתי במוקד השירות הניתן ברשות המקומית במתכונת מתוגברת.
5. הנגשת השירות הרפואי לילדים בעלי מוגבלויות ומתן סיוע להורים בהנגשת התרופות והסיוע הרפואי הדרוש.
6. הקמת צוותי חירום ביישובים הבדואים בסיוע הרשות המקומית. צוותים אלה מורכבים מאנשי מקצוע חיוניים והורים.
7. אספקת אמצעי היגיינה לבתים ולמוסדות ציבוריים ביישובים הבדואים תוך כדי העברת מסרונים וסרטונים להורים ולמשפחות על אופן השימוש והשמירה על היגיינה אישית ומרחבית.
8. הקמת מרכזי חירום ביישובים הבדואים הכוללים ניידות טיפול נמרץ, ניידת כיבוי אש, מרכז לאספקת מזון, מוקד עירוני להגשת עזרה ראשונה ובדיקות חירום.
9. הכנת מערך טיפולי חינוכי למערכת החינוך בשעת החזרה לשגרה המותאם לגילאים שונים מגיל הרך עד התיכונים הכולל השלמת חומרים לימודים, פעילות חינוכית, טיפול פסיכולוגי ופעילות בלתי פורמאלית.

הנשים הערביות בנגב

חינוך:

ב-15 במרץ 2020, הושבתה מערכת החינוך במדינה, בעקבות התפרצות נגיף הקורונה. במקומה, הוצע להפעיל שירותי לימוד מקוונים באינטרנט, אך הדבר כמעט ואינו אפשרי ביישובים הבדואים, שרובם חסרים תשתיות אינטרנט ראויות. בנוסף, בבתי רבים בחברה הבדואית אין שימוש במחשבים והאינטרנט משמש, למעשה, רק את הטלפונים הניידים. השבתת מערכת החינוך מעלה גם את הסיכון לנשירה ולנישואי קטינים. הסיכונים שהוזכרו רק יחריפו את המצב הקיים היום, בו נשים רבות מקרב החברה הבדואית לא מסיימות את לימודיהן, וכתוצאה מכך הן נותרות פגיעות וחסרות כלים למוביליות חברתית במהלך חייהן.

הריסת בתים ביישובים הבדואים:

תשומת הלב התקשורתית שמרוכזת כעת אך ורק בהתפרצות הקורונה, מספקת סוג של מסך עשן לרשויות הישראליות, אשר ממשיכות, בחסות המגפה, להנפיק צווי הריסה ביישובים הלא מוכרים בנגב. לפי המידע שהתקבל מ"פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי", רק בשבוע שעבר, השמידו רשויות המדינה 1,100 דונם של אדמה חקלאית בכמה יישובים בדואים והרסו בית אחד.

השפעה ייחודית על מצב הנשים:

נגיף הקורונה מהווה למעשה איום בריאותי כפול על הנשים הערביות בנגב. ראשית משום שמדובר באוכלוסייה מודרת בעלת גישה מוגבלת לשירותים רפואיים ושנית, משום שהוא מחריף את אי-השוויון בין גברים ונשים, הקיים בחברה הערבית ובמיוחד בנגב. לקושי הקיים ממילא בחייהן של הנשים בחברה מודרת ופטריארכלית, נוספה כעת עוד אחריות בכל הנוגע לטיפול במשפחה. הנחיית הריחוק החברתי (שבעטיה נשארים כעת כל בני המשפחה בבית) מכבידה על הנשים הבדואיות, שממילא אין להן את המידע המספק להתמודדות עם איום הנגיף.

● בריאות וגישה לשירותים בריאותיים:

גם לפני התפרצות נגיף קורונה, לנשים הבדואיות בנגב הייתה גישה מאוד מוגבלת לשירותים בריאותיים נאותים. ביישובים הלא מוכרים בנגב אין מוקדי בריאות והצוותים הרפואיים מסרבים פעמים רבות לתת שירותים בכפרים אלו, דבר המעלה ממילא את רמת הסיכון הבריאותי. כ-70 אלף ערבים בדואים גרים ביישובים הלא מוכרים, בתנאים של מחסור בתשתיות בסיסיות כגון תשתיות מים, חשמל ותחבורה. תנאים אלו יוצרים כמובן מפגעים בריאותיים קשים, במיוחד עבור הנשים והילדים. בנוגע לנגיף הקורונה, העובדה שישוברים אלו נעדרים תשתיות למים זורמים, מקשה על השמירה על כללי ההיגיינה של משרד הבריאות, לרבות כאשר מדובר על רחיצת ידיים. בנוסף, אוכלוסיית היישובים הללו מתגוררת במבנים מאולתרים וצפופים, אשר בשום אופן אינם מתאימים לבידוד חולים. בתנאים אלו, לא יהיה מנוס מהעברת הנגיף למשפחה כולה, במידה ויתברר שאחד או אחת מבני המשפחה חולים.

● **אבטלה והיעדר הכנסה:**

התפרצות נגיף הקורונה משפיעה גם על הכלכלה ומחריפה בפועל את אי-השוויון החברתי הכלכלי. הדרישה לבידוד חולים או לקיום הסגר כללי על אוזרים ועובדים במדינה, מביאה עמה אבטלה והיעדר בהכנסה והדבר מקשה עוד יותר על אוכלוסיות שממילא חיות בעוני מחפיר. בסקר שערכה עמותת "סדרה" בשנת 2016, השיבו רק 30% מהנסקרים כי היתה להם הכנסה קבועה. בנוסף, המוסד לביטוח לאומי בעצמו קבע שבשנת 2016, כ-59% מהמשפחות הבדואיות חיו מתחת לקו העוני. התפרצות מחלת הקורונה צפויה להביא עימה גם עליה באוכלוסיה הבדואית שתיאלץ להירשם לקבלת שירותים סוציאליים מהמדינה ומהמוסד לביטוח לאומי. ההליך הבירוקרטי המורכב, אותו נאלץ לעבור כל דורש רווחה, הוא קשה שבעתיים עבור אוכלוסיה שרובה חסרה את המשאבים או את הידע להתמודדות עם הבירוקרטיה הסבוכה של המערכת הסוציאלית המדינתית. באופן זה, ימנע ממשפחות רבות מלקבל את מה שמגיע להם מתוקף היותם אזרחים משלמי מיסים והדבר יכביד עליהם עוד יותר מבחינה כלכלית ויזדרז אותם לכדי עוני עמוק עוד יותר.

● **עלייה באלימות נגד נשים ובתקיפות מיניות:**

גם בטרם התפרץ נגיף הקורונה, שיעור גבוה של נשים מקרב החברה הבדואית, סבלו מאלימות. בסקר של עמותת "סדרה", השיבו 60% מהנסקרות כי סבלו מאלימות נגדן בתוך המשפחה. הלחץ החברתי בחברה הבדואית העלה גם את רמת הפגיעות של נשים וילדים. האבטלה הגואה, הירידה בהכנסה והדרישה להישארות משפחות גדולות בבתים ביישובים הבדואים, צפויה להגביר גם את רמת האלימות במשפחה בנגב. השבתת שירותי הרווחה והחינוך (שהתמודדו עם מקרים של אלימות במשפחה ותקיפות מיניות), תקשה עוד יותר על הנשים הבדואיות. בנוסף, דרישת הבידוד "תכלא" למעשה נשים וילדים רבים בתוך כותלי הבית, עם המתעללים בהם וללא הסיוע הנדרש.

לאור סוגיות אלה, הדרישות לטיפול בנגיף הקורונה בחברה הבדואית, לפי עמותת סדרה:

1. **כתיבה ופרסום של חומרי הסברה למאבק בהתפשטות נגיף קורונה בשפה הערבית.** החומרים יכילו הסברים על הנגיף, דרכי השפעתו על האזרח ומשפחתו, צעדים למניעת ההתפשטות והסברים בנוגע לצעדים שיש לנקוט במידה ונדבק אחד מבני המשפחה. ככל שניתן, מוטב שמשדך הבריאות ייעזר ברשויות המקומיות ובארגוני החברה האזרחית בנגב, על מנת לספק את המידע לכל האוכלוסייה.
2. **הפצה של תכשירים לשמירה על היגיינה,** כגון סבון מוצק ונוזל אלכוהולי ליישובים הבלתי מוכרים בנגב. השמירה על ההיגיינה הינה דרך המניעה הטובה ביותר. בנוסף לתכשירים, יידרשו הגורמים הרשמיים לקיים גם הסברה על הדרכים הנכונות לרחיצת ידיים.
3. **סיוע בשפה הערבית בהגשת בקשות לסיוע ודמי אבטלה** למחלקות הרווחה ולמוסד לביטוח לאומי. סיוע זה יכול להיעשות באמצעות ארגוני חברה אזרחית מקומיים, כגון עמותת "סדרה".
4. **אספקת סיוע ותמיכה למערכות הבריאות והרווחה ביישובים הבדואים בנגב.**

תעסוקה ועבודה

הסגר ותקנות החירום אשר הוטלו על הציבור בישראל בהתמודדות עם מגפת הקורונה, הביאו לפגיעה קשה בכלכלה ולסגירתם (הזמנית או הקבועה) של עסקים ומקומות עבודה רבים. עובדים רבים הוצאו בשלב זה לחל"ת, ללא צפוי מועד לסיומו. חלק מהעובדים פוטרו. למעלה מחצי מיליון מובטלים חדשים נרשמו לקבלת דמי אבטלה מאז תחילת חודש מרץ 2020, ולשכות שירות התעסוקה והביטוח הלאומי קורסות תחת הנטל. בנוסף, המעבר לדמי אבטלה, משמעותו ירידה של 30%-50% בהכנסה נטו. סיטואציה זו צפויה להעמיק את שיעורי העוני בישראל בכלל ולהחמיר עוד יותר את מצבה של החברה הערבית, שכמחצית ממנה חי בעוני עמוק גם קודם להתפרצות המגפה. רבים מן העובדים בחברה הערבית הם מפרנסים יחידים או עיקריים, התומכים במשפחות גדולות. אחוזים גדולים מהם עובדים בעבודות בשכר נמוך ו/או מועסקים בעסקים קטנים וחשופים כעת לאובדן הכנסה ולפגיעה רחבה בזכויותיהם.

על מנת להקטין את הפגיעה הכלכלית אשר תעמיק את הפערים האמורים לעיל, מוצעים הצעדים הבאים:

● **מפרנס יחיד:**

1. במקרה של מפרנס יחיד, גם אם הוא/ היא זכאי לדמי אבטלה, אין מי שיאזן את הפגיעה הקשה עקב הירידה החדה בהכנסה. יש להגדיל את דמי האבטלה לשיעור של 90%-100% מהברוטו אותו קיבל העובד לפני כן.
  2. בנוסף, יש להגדיל את הסיוע בשכר דירה לזכאים ולאפשר כיסוי מלא, עד תקרה של 5,000 ש"ח לחודש.
- על הממשלה לתמוך במוסד לביטוח לאומי על מנת שיוכל להמשיך ולשלם את הקצבאות השונות, המגיעות לכדי 85 מיליארד ₪ בשנה, לפני הצטרפות המובטלים החדשים בצל משבר הקורונה.
  - יש להשתמש בכספים הנמצאים בסעיף החירום של התקציב, "כספי הרזרבה" ולתמוך בציבור העובדים שנשארו ללא כספים מספקים למחיה.
  - נוסף לדמי האבטלה, המהווים רק חלק מהמשכורת שקיבלו העובדים עד להעברתם לחל"ת, על הממשלה לתמוך בסכום אחיד של כ-4,000-5,000 ₪ בעובדים, להגדיל את שיעור דמי האבטלה ל-100%-90% בשכר נמוך.
  - על המדינה לפצות עובדים שהוצאו לחופשה על חשבון ימי החופשה המצטברים העומדים לרשותם ע"י הקמת קרן ימי חופש, ובמיוחד לאלה שאין להם יתרה של ימי חופשה מצטברים.
  - יש לתגבר את כוח האדם בלשכות התעסוקה ובביטוח לאומי, ולהקטין את הבירוקרטיה בטיפול בתביעות האבטלה.

- יש להבטיח לעובדים החיוניים שהוחלט להמשיך ולהעסיק אותם אמצעי מיגון הולמים ומתאימים, בהם כפפות, מסיכות חומרי ניקיון וחיטוי.
- יש לדאוג לתשלום לעובדים הפלסטינים שעבדו בישראל ובימים אלה נאסרה כניסתם לישראל בשל סגירת הגבולות.
- יש להבטיח לעובדים הפלסטינים שהורשו להיכנס ולעבוד בישראל תנאי מחייה ותעסוקה הולמים, בלי התעללות והתעמרות.
- יש להעניק הקלות לאמהות שנפלטו מהעבודה, ע"י מתן אפשרות לעבוד מהבית ככל שזה מתאפשר.
- יש להגמיש את הקריטריונים לקבלת דמי אבטלה, ולשלם לפונים לביטוח לאומי שלא התאפשר להם להירשם בלשכות התעסוקה, כתוצאה מעומס היתר שלא אפשר להם להירשם.
- יש לפקח על מחירי חומרי המיגון והחיטוי ולמנוע את העלאת מחיריהם, כתוצאה מהביקוש הרב למוצרים אלה.
- יש להחזיר לתעסוקה ולא להשאיר בחל"ת עובדים שמעסיקם לא ניסגר.
- על המדינה לממן, באמצעות כסף "צבוע", עלות שכר 90%-100% מהמשכורת, עבור היקף העבודה שירד בפועל, עד תקרת השכר הממוצע במשק (11,000 ש"ח). כספי ההשלמה ישולמו לעובד על ידי המעסיק, כולל הפרשות.
- פרילנסרים ועובדים שמעסיקיהם נסגרו יהיו זכאים לדמי אבטלה בשיעור של 90%-100% משכרם.

שירות התעסוקה:

לאור מגפת הקורונה, בשלב זה לא מתקיימת כלל קבלת קהל בלשכות התעסוקה בארץ. הרישום, הנחוץ לקבלת דמי אבטלה, אפשרי כעת באמצעות אתר האינטרנט בלבד ורק בשפה העברית! האתר עצמו קורס מרוב פניות. העומס שנוצר מקשה מאוד על הפונים, גורם לעיכובים ברישום ובמענה ועלול לגרום לאובדן של ימי אבטלה והכנסה.

לכן, יש לנקוט בדחיפות את הצעדים הבאים:

1. הנגשה והסרת חסמים בירוקרטיים:

- יש לתרגם בהקדם את טפסי לשכת התעסוקה לערבית ולאפשר למובטלים בחברה הערבית לדרוש את זכויותיהם בשפתם. הדבר נכון גם באשר לדוברי שפות אחרות כגון רוסית ואמהרית.
- חלק מהאוכלוסיה הערבית בישראל חסר את האוריינות הטכנולוגית או את האמצעים לרישום באמצעות האינטרנט. יש לאפשר רישום טלפוני בשפה הערבית למעוניינים בכך ולשקול צעדים נוספים לסיוע ברישום ובבירוקרטיה עבור הזקוקים לכך. הדבר נכון גם לגבי אוכלוסיות נוספות ובעיקר כשמדובר בדוברי שפות כגון האוכלוסיה הרוסית ואוכלוסיית יוצאי אתיופיה.

2. בשלב זה הוארכה התקופה שבה ניתן להירשם בלשכת התעסוקה, גם רטרואקטיבית וכל מי שירשם ברישום מקוון או בטופס ידני עד ליום 31.3.2020, תחילת זכאותו תחשב מיום 15.3.2020. לאור העומסים והקשיים הנוספים שהוזכרו לעיל, יש לשקול הארכה נוספת לתקופת ההרשמה, שתימשך עד ה-1 באפריל. לאחר מכן, במידה ויימשך העומס, יש לאפשר לכל אחד להירשם כאילו נרשם שבוע קודם לכן.
3. ביטול כל תנאי הסף לקבלת דמי אבטלה ואת המגבלות על משק קבלת דמי אבטלה עד לתום המשבר, כולל צעירים בני 18-20 שכיום לא נכנסים לגדר החוק.

המוסד לביטוח לאומי: אבטלה וקצבאות

1. יש לבטל את כל תנאי הסף לקבלת דמי אבטלה ואת המגבלות על משך קבלת דמי אבטלה, לפחות עד לתום המשבר.
2. יש להגדיל את הסיוע בדיוור למקבלי קצבת השלמת הכנסה מכ-1,300 ₪ כיום, לכיסוי מלא של שכ"ד, עד תקרה של 5,000 ש"ח לחודש.
3. יש להגביר את פעילות המוקד והרישום בכלל וכן לאפשר רישום טלפוני בשפה הערבית למעוניינים בכך. הדבר נכון גם לגבי אוכלוסיות נוספות של דוברי שפות כגון האוכלוסיה הרוסית ואוכלוסיית יוצאי אתיופיה.

חברות כוח אדם ועובדי קבלן:

אזרחים המועסקים דרך חברות כוח אדם נתקלים בקשיים מצד החברות בעת תשלום המשכורות. קשיים אלה באים לידי ביטוי באיחורים בתשלום ואי מתן הטפסים הרלוונטיים, המאפשרים לעובדים שהוצאו לחל"ת או למובטלים, להירשם בלשכות התעסוקה. במכתב ששלח לשר העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ח"כ F' אופיר אקוניס, דרש ח"כ גיאבר עסאקלה התערבות מיידית בנושא.

"מדובר באוכלוסיות קשות יום, רובן נשים שמפרנסות משפחות שהצורך שלהם בהכנסה בתקופת משבר זו הוא קריטי להמשך הישרדותם, כמו כן אלה אוכלוסיות שחשוב מאוד להגיש להם עזרה בחלקים הברוקרטיים ולא לטרטר אותם".

בנוסף ולאור אופי ההעסקה הפוגעני בחברות הקבלן, במרבית המקרים, לא יחזרו העובדים הללו לעבוד אצל המעסיק לאחר סיום המשבר ויש להקל עליהם באופן דומה לאופן בו מקלים על מובטלים / מפוטרים (ראו סעיף דמי אבטלה וקצבאות).

עובדים לא רשומים:

במקרים רבים מדובר באנשים החיים בעוני קשה ומקבלים קצבת השלמת הכנסה, אשר לא דיווחו על עבודתם על מנת שלא לאבד את הזכאות. יש להעלות את קצבת השלמת הכנסה ב-25% לפחות.

עסקים

להלן הנושאים החשובים שיש לשים עליהם דגש וזאת יש לבצע בשני שלבים :

- שלב ראשון- הדן בהתפתחות העקבית של המשבר בתקופה הנוכחית.
- שלב שני – הדן בתקופה שאחרי המשבר, על היכולת ומהירות של החברה הערבית להתאושש וליצר למצב של יציבות כלכלית וחסינות חברתית.

שלב ראשון - (תקופה נוכחית) בתוך המשבר :

מספר המובטלים הגיע, נכון להיום, ליותר ממיליון מובטלים בכלל המדינה. עסקים רבים נסגרו, וההפסדים שלהם נאמדים במיליארדים.

להלן מספר הצעות :

1. יש צורך לשיתוף פעולה עם משרדים ממשלתיים רלוונטיים ויחד עם לשכת התעסוקה והמוסד לביטוח לאומי, על מנת לשפר את החוקים הקיימים או/ו ליצור סעיף מיוחד הנכלל בתקציב החירום המאפשר הרחבת תשלומי דמי האבטלה לאנשים שהם מחוץ לתנאי הזכאות, כגון עצמאיים, פרילנסרים, ועובדים מתחת לגיל 20 וגם אלה שמעל גיל הפרישה.
2. יש צורך בביצוע מיפוי אשר יחקור לעומק את אחוז העובדים הערבים שהוצא לאבטלה מתוך כלל הציבור שהוצאו לאבטלה, ופילוח הנתונים שהתקבלו לפי סוג מגזר ההעסקה, סקטור העסקה, פריסה גיאוגרפית, גילאים ומגדר.
3. ביצוע סקירה כללית לאיתור הזדמנויות עבודה בסקטורים כלכליים שונים שלא נפגעו עקב המשבר.

❖ רוב מבנה הפעילות הכלכלית בחברה הערבית מתבסס על עסקים קטנים ובינוניים, שחלק מאוד גדול ממנה נחשב לעסקים משפחתיים שרוב פעילותה המסחרית כלכלית מתבצע בתוך ריכוזי האוכלוסייה הערבית, מה שיגרום להשפעה גדולה וקשה בטווח הקרוב לחברה הערבית, ואסון בלתי הפיך בטווח הארוך.

ולכן מאוד חשוב לפנות לממשלה ולבקש חבילות סיוע לעסקים שכולל:

1. דחייה או הנחה או אפילו ביטול המיסים המשולמים לרשויות המקומיות.
2. הקפאת תשלומים ומיסים למיניהם המיועדים לתשלום לזכות המדינה עד לאחר המשבר.
3. פיצוי או סיוע כספי עקב אובדן ההכנסות לצורך כיסוי תשלומים קבועים עקב הנזק שנגרם עם ההגבלות שחייבו את סגירת העסק.
4. הפעלת מערכת תקציב הפיצויים השייך לרשות המיסים באופן מידי דרך הגשת בקשות במסלול הירוק. הנגשת הגשת הבקשות באתר רשות המיסים וככל שיש צורך גם באפשרות של הגשת בקשה טלפונית.

5. קביעת יעד למימוש ההלוואות גם בחברה הערבית של כ-15%, תוך הגמשת קריטריונים לצורך עמידה ביעד זה, על מנת להתאימם לחברה הערבית (נכון ל-3.4.2020 הוגשו 18 אלף פניות לקרן ההלוואות מדינה - לא ברור כמה מהן מהחברה הערבית).
6. יש לעבוד עם בנק ישראל והממשלה במטרה להוסיף הטבות והקלות על ההלוואות בערבות המדינה כגון הוזלה בעמלות ובריביות ודחיית תשלומי הלוואות לעתיד ומתן הקלות מותאמות לכוח החוזר והנזילות הכספית שנגרמו עקב המשבר.
7. הקפאה של חוק המזומנים, כדי לאפשר הזרמה של כספים, שהוצאו מחוץ לגבולות המדינה, לעסקים במדינה.
8. יש להעניק עדיפות מיוחדת עבור תעשיות שנפגעו באופן ישיר, תיירות, מלונאות, מסעדות, ומקצועות וענפים קשורים.
9. יש למצוא מסגרת תומכת (מתוך תקציב החירום) לעובדים שעוסקים ביצירות אומנות ובתרבות ופנאי בדומה למסגרות מושפעות אחרות.
10. יש לחייב את כל ספקי משרדי הממשלה בתקופה הקרובה להתחייב על ייצוג הולם והעדפה מתקנת בתעסוקה להתקשרויות עם ספקים ביישובים הערביים, או על העסקת עובדים ערבים.

שלב שני – התקופה שאחרי המשבר:

קשה לקבוע כרגע מה יהיו השלכותיו וגודל הנזקים הכלכליים של משבר הקורונה בטווח הרחוק, ולכן חובתנו תהיה לחשוב עמוק ולעבוד באופן מרוכז ובשיתוף פעולה תוך התחשבות בכך שהעולם בכלל והמצב הפוליטי – כלכלי במדינה בפרט, לא ישובו למה שהיה לפני המשבר, וכי המצב יצור מציאות חדשה וחוקי משחק חדשים, בעלי השלכות ישירות לארגון המבנה הכלכלי חברתי בחברה הערבית בפרט ובישראל בכלל.

אנו מבקשים לציין שהחברה הערבית הינה חברה צעירה, שיכולה להוות כ-25% מכוח האדם בשוק התעסוקה, תורמת בשיעורים נמוכים יותר לתוצר הגולמי הלאומי וזאת בגלל ההשקעה הנמוכה של הממשלה בתשתיות ובהון האנושי. המלצות הארגונים הכלכליים הבינלאומיים היתה שיש להרחיב את ההשקעה בחברה זו כדי שהיא תתרום טוב יותר לצמיחה במשק ולשיפור מצבה הכלכלי. הממשלה נדרשת לתכנן באופן כלכלי, ולא מתוך מניעים פוליטיים צרים. משרד האוצר חייב להוביל להרחבת ההשקעות בהון האנושי ובתשתיות לא רק כדי לסגור את הפערים, אלא כדי לשפר את התרומה של החברה הערבית לצמיחה הכלכלית לאחר היצירה ממשבר הקורונה.

מגמות צפויות:

1. חוסר יכולתם של עסקים מסחריים וכלכליים רבים להמשיך בביצוע אותה עבודה כפי שהיו לפני המשבר.
2. יציאת חלק גדול מכוח העבודה למעגל האבטלה, עלולה להוביל למחסור בהזדמנויות העבודה העתידיות (כתוצאה מתוצאות המשבר) המתאימות לכישוריהם, וזאת מהסיבה של חוסר היכולת של הכלכלה המקומית במרכזי האוכלוסיה הערביים או הכלכלה הכללית במדינה

להתגבר על ההשפעות השליליות, בגלל הירידה שתיווצר בכושר הייצור או שינוי הפעילות הכלכלית לתחומים אחרים בשונה ממה שהיה לפני המשבר.

עקב כך עלינו לעבוד כדלקמן:

- הקמת צוות עבודה קבוע מורכב ממספר מקצועות שונים בתחומים הכלכליים, המגזר הפרטי והציבורי, אנשי עסקים ומומחים כלכליים, יועצים פיננסיים ויועצים ארגוניים, עובדים מהרשויות המקומיות וממשרדים ממשלתיים רלוונטיים שונים.
- הקמת צוות עבודה המתמחה בתקשורת המאפשר להפיץ מידע על ההתפתחויות הכלכליות, שעוזר להקל על הביורוקרטיות השונות במוסדות המדינה וברשויות המקומיות, באמצעות אתר אינטרנט מיוחד, ודף ברשתות החברתיות.
- הקמת קרן כלכלית ייעודית מתאימה את המאפיין והצורך של ההתפתחות הכלכלית של החברה הערבית שתהווה כלי חשוב במאבק מול השוק השחור המשתולל בחברה הערבית.
- בניית תכנית עבודה לשיקום מקצועי של היכולות האנושיות באופן המתאים לצרכים ולדרישות של שוק העבודה הנוכחי והעתידי ברמה מקומית, ארצית ועולמית.
- עבודה עם הממשלה ומשרדים ממשלתיים רלוונטיים לבניית תוכנית מרכזית לחיזוק התעשיות המקומיות, להתמודדות עם התחרות בשוק ברמה מקומית, ארצית, ועולמית, בכל המגזרים הכלכליים השונים, החל מהיי-טק ועד תיירות, חקלאות, ותעשיות מזון.
- הרחבת מעגלי ההשכלה הגבוהה, וההכשרה המקצועית של סטודנטים וצעירים כדי להחזיר אותם ללימודים בארץ. מבצעי החזרת הסטודנטים מחו"ל, תקשה על משפחות רבות להמשיך ולממן את הלימודים לאחר המשבר. יש לפתוח תוכניות לימודים להשלמת תארים בארץ. זאת הזדמנות לתקן אפליה היסטורית ולהקים מוסדות להשכלה גבוהה והכשרה מקצועית ביישובים הערבים.
- קביעת יעדים ממשלתיים חדשים לצמצום פערים ושוויון לחברה הערבית, בהמשך להחלטה 922 המסתיימת בסוף השנה, הן ע"י הארכת תוקף תחולתה למיצוי מקסימאלי של תקציביה והן ע"י גיבוש החלטת המשך הלוקחת בחשבון גם את נזקי משבר הקורונה.

תשתית תקשורת:

לצערנו משרד התקשורת לא חייב את חברות התקשורת הוט ובזק לפרוס תשתיות תקשורת מהירה. יש לחייב את החברות לפרוס את היישובים המרכזיים באופן מידי. ללא תקשורת קווית טובה יהיה קשה לקיים הוראה ועבודה מרחוק.

היישובים המעורבים

כ-11% מהאזרחים הערבים מתגוררים ביישובים מעורבים הכוללים את: לוד, רמלה, יפו, חיפה, עכו, מעלות-תרשיחא ונוף הגליל. ליישובים עכו, חיפה ונוף הגליל עוברים אזרחים רבים בשנים האחרונות, עקב מצוקת הדיור והתעסוקה ביישובים הערבים הסמוכים. החלטת הממשלה 922 החריגה אזרחים אלה למרות הצרכים הייחודיים שלהם. המצב הסוציו-אקונומי של תושבי היישובים האלה שונה. השכונות ההיסטוריות הערביות בלוד, רמלה, יפו, חיפה ועכו נחשבות לשכונות עניות יותר. לשכונות החדשות בחיפה, עכו ונוף הגליל עברו אוכלוסיות המשתייכות למעמד הביניים.

בכל היישובים האלה, התושבים הערבים הם מיעוט לאומי ולשוני. כמעט בכל הרשויות, נבחרו הציבור הערבים לוקחים חלק בקואליציה העירונית.

להלן סקירה של הצרכים הייחודיים של החברה הערבית בערים המעורבות:

בריאות:

למרות השילוב של התושבים הערבים ביישובים, החברה הערבית בערים המעורבות היא קהילה בעלת צרכים לשוניים ותרבותיים ייחודיים.

- יש לבנות תוכנית בריאות למניעת התפשטות המחלה ולעריכת בדיקת קורונה והקצאת המשאבים הדרושים לבידוד חולים ויידוע התושבים על קיומם של חולים והנחיות הריחוק החברתי.

אף על פי שהתושבים הערבים בערים המעורבות הם חלק מהחברה הערבית, רשויות המדינה ואף הרשויות המקומיות הערביות מתייחסות אליהם כאל תושבי היישובים הגדולים והמבוססים יותר, ועל כן הצרכים הייחודיים שלהם לא נלקחים בחשבון כאשר הממשלה מקבלת החלטות ייחודיות.

- יש לוודא שכל מוסדות הבריאות הנותנים שירותים לאזרחים הערבים יפרסמו את ההוראות וההנחיות בשפה הערבית ויעסיקו עובדים ערבים שיהיו מעורבים בטיפול ובהסברה.
- על נציגי משרד הבריאות לבקר בשכונות הערביות ביישובים המעורבים על מנת ללמוד מקרוב על הצרכים הייחודיים של תושביהן, ועל הפערים בין השכונות הערביות לשכונות היהודיות מבחינת התשתיות הפיזיות והחברתיות.
- המשרד מתבקש לספק מידע לציבור על הטיפולים ועל ההקלות לקבלת תרופות חיוניות בצל הסגר והגבלות התנועה וסגירת המרפאות.
- יש למנות מומחה רפואי ערבי שיבצע מעקב ויעביר הנחיות בשפה הערבית.

כלכלית:

חלק גדול מהפרנסה ביישובים המעורבים מבוסס על מסחר ושירותים, בהם מסעדות. סקטור זה נפגע אנושות והוא זקוק לסיוע מידי.

בהיעדר תוכניות מתאר בחלק מהשכונות, חלק מהעסקים פועלים ללא רישיון עסק.

- יש לפצות עסקים אלה ולהעניק להם היתרים והקלות כדי לסייע להם לעבור את המשבר.
- בנוסף, יש לאפשר לבתי עסק את הזמן והמרחב הדרוש לספק לציבור מצרכים בסיסיים, תוך עמידה בהנחיות משרד הבריאות.
- בתקופה זו יש לפטור את העסקים מתשלום התחייבויות, כולל מסים וארנונה.

מערכת החינוך:

המחלקות לחינוך ערבי פועלות כחלק ממערכת החינוך העירונית, ללא הפרדה המתחשבת בצרכים המיוחדים, דוגמת זמני ההוראה אשר שונים בחלק ממערכת החינוך הערבית לעומת המערכת העברית.

בנוסף, מערכת הלמידה מרחוק בעייתית למורים, להורים ובוודאי לתלמידים. זאת שיטה חדשה שלא תורגלה ויש לתרגל אותם. העובדה שבבתי אב רבים קיים מחסור במחשבים, ובחלק מהבתים קיים מחשב אחד למספר ילדים – מקשה מאוד על הלמידה המקבילה מרחוק. בחלק מהשכונות ביישובים המעורבים קיימת בעיה קשה עם תשתית האינטרנט הקווית.

- יש לבדוק את צרכי החינוך הערבי ותנאי ההעסקה ולהתחשב בה.
- יש לערוך סקר מיידי ולמצוא את המשאבים לספק מחשב לכל ילד.
- יש למנות באופן מיידי צוות חינוך שיתמחה בצרכים של התלמידים הערבים בכל ישוב מעורב.
- אמנם, פעילות החינוך הבלתי פורמאלי הופסקה, אך יש למצוא לה תחליף שיאפשר תעסוקה לילדים שנמצאים בבתיים.

רווחה:

בשכונות רבות ביישובים המעורבים חיות משפחות במצב סוציו-אקונומי קשה. משפחות אלו כוללות משפחות חד הוריות, משפחות עם ילדים עם צרכים מיוחדים ומשפחות עם שיעור אבטלה גבוה, בנוסף למצוקת דיור קשה. חלק ממשפחות אלו לא רשומות במחלקות הרווחה היישוביות. בחלק ממחלקות הרווחה קיימת אפליה באיתור ובטיפול במשפחות ערביות נזקקות. המצוקה בשכונות אלה קשה וקיים צורך להבטיח ביטחון תזונתי.

תקשורת והסברה:

- בנוף הגליל הוקם אולפן הסברה עירוני שמפיק תכנים גם בשפה הערבית. ברוב הערים המעורבות הוקמו אולפנים דומים אך אינם משדרים בערבית.
- יש להקים אולפנים כאלה ביישובים המעורבים אשר יספקו תכנים בערבית.

כוחות הביטחון והחברה הערבית

לאור משבר הקורונה, נוכחות כוחות הביטחון מורגשת ביישובים הערביים ובערים המשותפות יותר מאשר בימי שגרה. פעילות גופי הביטחון השונים, ובראשם משטרת ישראל וצה"ל, לאכיפת הנחיות הריחוק החברתי, מובילה למפגש תכוף יותר של האזרחים הערבים עם גורמים אלה. המלחמה המשותפת בקורונה, שאינה מבחינה בין ערבים ויהודים, עשויה היתה להפוך לנקודת מפנה חיובית ביחסים בין הצדדים ולאפשר למשטרה להיתפס כמי שדואגת לחייהם ובריאותם של האזרחים הערבים. כמו כן, אין חולק על הצורך באכיפה יעילה של הוראות משרד הבריאות שנועדו לקדם את בריאות הציבור.

ואולם, יחסיהם של האזרחים הערבים עם גורמי הביטחון מורכבים וטעונים. לאור זאת, הכנסת כוחות צבא וביטחון לתוך ריכוזי אוכלוסייה במטרה לסייע באכיפת הסגר / הנחיות הריחוק החברתי, לשם שמירה על בריאות הציבור, עלולה להוביל לחיכוכים ולעימותים, כפי שכבר ארעו בשבועות האחרונים.

על פי רוב, המקור לחיכוך הוא התנהלות לא רגישה, שרירותית וכוחנית מצד השוטרים. אנו חוששים שאירועים כאלה, עלולים להסלים ולהביא לתוצאות קשות.

על מנת למנוע חיכוכים מעין אלה, יש לנקוט מספר צעדים הכרחיים, בהם:

1. תיאום מלא של פעילות גורמי משטרה וגורמי ביטחון אחרים ביישובים הערביים עם ראשי הציבור הערבי, על נבחריו ברמה הארצית והמקומית.
2. על כוחות הביטחון לבקש מהרשויות המקומיות להקצות בעלי תפקידים בכירים שיתלוו אל השוטרים, יגבו אותם למול האוכלוסייה ובמידת האפשר יהיו אלה שפונים לציבור. צעד זה יקטין חיכוכים פוטנציאליים.
3. ביצוע תדרוכים ייעודיים לשוטרים טרם צאתם ליישובים הערביים המדגישים את חשיבות האיפוק והרגישות באינטראקציה עם התושבים.
4. הנחיית כוחות הביטחון לפעול ברגישות מיוחדת בעבודתם עם אזרחים ערבים.
5. הסברה בשפה הערבית לאזרחים הערבים בנוגע למהות הפעילות של כוחות הביטחון ביישובים הערביים ובערים המשותפות.
6. הקצאת שוטרים ותיקים, המנוסים בטיפול במצבים מורכבים תוך הפעלת שיקול דעת, למשימת האכיפה ביישובים הערביים. עבודת שיטור רגישה ושוויונית כלפי החברה הערבית בתקופה זו, תוכל להוביל לשיפור אמון האזרחים, אכיפה מפלה וכוחנית, לעומת זאת, תעמיק את משבר האמון של האזרחים הערבים במשטרה בתקופה רגישה ממילא.

נספחים

ארגוני חברה אזרחית בנגב בעת משבר קורונה

צרכים ומענים

שם ארגון	אנשי קשר	מענים ויחודי בעת משבר קורונה	צרכים	כמויות של צרכים	רשויות פועלים בהם
1. אג'יק מכון הנגב	ח'יר אלבאז סלימאן עמור אריאל דלומי	צוות פיתוח תוכן צוות משאבי אנוש ומענה רגשי ונפשי צוות י"ג מתנדבים חמ"ל מתנדבים	כיצד מתכוננים לקראת הכנסת מישהו לבידוד בעיקר בכפרים לא מוכרים חסר הרבה ציוד בסיסי, אוכל, חומרי חיטוי הסברה ציוד משחק והפעלה לילדים קטנים בכפרים הלא מוכרים לפטופים לסטודנטים ללמידה מרחוק		רהט חורה ערעה נגב שגב שלום אלקסוס נווה מדבר כסיפה תל שבע לקייה

לקייה המועצה לכפרים הבלתי מוכרים		צו מניעת הריסות בתים בזמן הקורונה	שירותי תקשורת יצירת פורומים מתן פרטי קשר של פעילות וארגונים בנגב ובארץ	סולטאן אבו עביד -052 5345941	שתיל	.2
חורה		ציוד טכנולוגי, חומרי חיטוי מענה רגשי ונפשי לנערות ונערים מענה רגשי ונפשי לאנשי צוות אנשי מקצוע שיכולים להעביר הרצאות וירטואלית לחניכים	שיעורי אנגלית ועברית, העברת מאמרים וכתבות ונתינת משימות שליחת סרטונים חווייתיים ומצחיקים על מנת לשחרר הרצאות סביב תמונת עתיד מעודדת במצבי משבר	ח'תאם בדר - 050-8141500 כמאל אלעסיבי - 054-4691215	כוכבי המדבר	.3
רהט חורה ערעה נגב שגב שלום	כ-140 מחשבים ניידים	צורך במחשבים ניידים כ-140 פיתוח תוכן	הרצאות, והכשרות ONLINE - חשיפה לפיתוח אפליקציות	פהימה עטאונה - 052-2788504	סראג'	.4

אלקסוס נווה מדבר כסיפה תל שבע לקיה	כ- 20 מדריכים טכנולוגיים	והגברת מודעות להטמעתם דרך אפליקציות תשתיות אינטרנט ביישובים הערבים מדריכים טכנולוגיים שיפעילו ילדים נתינת מענה חינוכי לא פורמלי ממסגרות שונות (מתנ"סים, מחלקות נוער) בשמירה על בריאות הציבור				
			לא עונה	נטע 0547950312	איתך	.5
ברהט 450 משפחות. 1180 על כל הנגב כלל כפרים לא מוכרים, מה שהרווחה שולחת.	שימורים וצורכי תינוקת	המספר ברהט שלש את עצמו לדורשי מזון במיוחד שימורים טיטולים ותחליפי חלב.	*חבילות מזון *צורכי תינוקות, *חומרי והיגינה חיטוי	אלחסנאת אברהים 050-901-5688	כפא	.6

<p>אין להם קשר</p>	<p>קו חם של רופאים בכל ישוב</p>	<p>יש תת אבחון באוכלוסייה הערבית אם מד"א מגיעה לאוכלוסייה הערבית.</p> <p>המשך הסברה בחברה הערבית.</p>	<p>הסברה , הנחיות משרד הבריאות.</p> <p>*לא פתחו קו חם ומפנים לקו"פח ומשרד הבריאות.</p> <p>יש מרכז חירום שנפתח של התנועה האסלאמית והרופאים שלהם שם</p>	<p>ד"ר נעים אבו פריח הד +972 8538-542-54</p>	<p>עמותת הרופאים הערבים</p>	<p>7.</p>
<p>רהט חורה ערערה נגב שגב שלום אלקסום נווה מדבר כסיפה תל שבע לקיה</p>	<p>70 סטיקים /ראוטר לאינטרנט אלחוטי</p> <p>40 מחשבים ניידים</p> <p>40 מנוי זום</p>	<p>פורום שמלווה את הארגונים בעיקר שצמחו לאחרונה במשבר כזה.</p> <p>תשתיות ציוד טכנולוגי (מודים ועוד..)</p> <p>הכשרות מקצועיות וירטואליות</p> <p>קהילת הבוגרים - סטודנטים שלומדים באוני' ואין להם ציוד טכנולוגי</p> <p>דרכי שמירת</p>	<p>המשך הפעלת 3 תכניות מתוך 6 בעיקר סביב לימוד מתמטיקה ומדעים</p> <p>הכשרות צוות - התמקדות בשוטף ורווחת העובדים</p>	<p>ספא הואשלה 050-4040869</p>	<p>עמותת תמר</p>	<p>8.</p>

		קשר עם צוות שיצא חל"ת				
		שיתוף פעולה בין ארגוני חברה אזרחית				
					ד"ר מוחמד אלנאברי +972-8-669-3006	9. ינאביע
			לא עונה	אמל אבו אלקום +972-2471-340-54		10. נשים למען עצמן, שגב שלום
אלקסוס תל שבע עובדות סוציאליות בסורוקה		איך להתמודד עם משבר הקורונה ורצח נשים ביחד?	ממשיכים פעילות דיגטליות-מחאה דיגטלית (עקב רצח זמזם) וקו חם שפעיל לרשות כל הנשים לעזרה נפשית	+972-8-62488884		11. מען
רווחה בלקייה כפרים לא מוכרים	100 משלוחי אוכל לנשים במצוקה	קיים מחסור במזון היה קשה להוציא נשים לחל"ת - בגלל קשיי כתיבה וקריאה (יש צורך ללווי נשים במילוי טפסים)	בנו עמותה קטנה לשליחת חומרי מזון קנו לציוד ילדים (השתתפות עצמית)	אסמאא אלסאנע -050-5671250		12. העמותה לקידום מעמד האישה בלקיה

		<p>תרומות כספיות לציוד לילדים ערכות ומשחקים.</p> <p>הכשרה וירטואלית לתכנית שנעצרה בעיקר קבוצת</p> <p>כיתות יסודי</p> <p>כולל ציוד טכנולוגי ותשתיות</p> <p>התמודדות עם חוסר וודאות במצב קורונה</p>				
	<p>יחזיר תשובה לגי כמויות</p>	<p>מסכות, כפפות, חומרי חיטוי</p>	<p>צורך לחלוקה לחומר חיטוי לכפרים לא מוכרים</p>	<p>עטיה אלאעסם 5702064-050</p> <p>מעיגל אלהואשלה 0505121568</p>	<p>המועצה לכפרים הלא מוכרים</p>	<p>13.</p>
			<p>לא ענה</p>	<p>מאגיד אלכמלאת -753-50 972+ 6064</p>	<p>עמותת קדימה</p>	<p>14.</p>

רהט. הקו החם פתוח לכולם		תמיכה פיננסית	קו חם/חירום 08-9966561 הכוונה וייעוץ והסבר התנהלות בזמן חירום זכויות התמודדות עם ילדים בהסגר (בערבית)	ג'מאל אלקרינאוי 052-865-5737	השחר החדש	15.
נווה מדבר אלקסום	4 יישובים : תל ערד נסאסרה, תל ערד נבארי, אלזרנוק וביר אלמשאש	תמיכה פיננסית לציוד מזון בעיקר בכפרים לא מוכרים עזרה ומתן מלגות לסטודנטים	עבודה בכפרים לא מוכרים הבאים ממשיכה : תל ערד נסאסרה, תל ערד נבארי, אלזרנוק וביר אלמשאש בשאר הכפרים הפעילות נעצרה	עליאן חדרה 0327-521-050 אמל נסאסרה 054-585-0344	סדרה	16.
נותנים שירותים לכולם	אין	ציוד טכנולוגי	מערכים ללמידה בעבודה מקוונות	הנאדי אבו עסבה - 050-4678614	יוניסטרים	17.
רהט חורה ערערה נגב שגב שלום אלקסום נווה מדבר כסיפה תל שבע לקיה	40 מתנדבים 5000 ש"ח סבסוד לתרופות לילדי חינוך מיוחד לילדי חינוך מיוחד 3000 משחקים	מתנדבים סבסוד לתרופות לילדי חינוך מיוחד משחקים לילדים	קמפיין וסרטונים המשבר הערבית הנגשת מידע דרך עבודה וירטואלית והכנת מחברת לאוכלוסיית חינוך מיוחד	יוסף עמור - 054-9930566	עמותת לנה	18.

	ילדים					
		אין צרכים מיוחדים. נערכים ליום שאחרי. מרגישים שהמשבר מדגיש את הצורך שהם עובדים עליו: הפער הדיגיטלי	ממשיכים מה שאפשר מרחוק (הכשרת מורים ומאיץ) כל השאר מושבת ורוב הארגון בחל"ת	ישראל - מנהל תכניות 052-3906224	מונא עמותת	19.
רהט חורה ערערה נגב שגב שלום אלקסום נווה מדבר כסיפה תל שבע לקיה		עבודה מקוונת של צוות המרצים	הפעילות נעצרה לחלוטין במרכז - בלבד עבודה על סגירת טפסים מול ספקים רוב מקבלי שירות ברהט ואין להם בעיות תשתיות או ציוד	סמיר - 0533380947	עמותת סוויץ	20.
		אין	משתדלים לשמור על רמת פעילות מרחוק לשמור על איזוהו מתח לימודי	שלומי	tetEn (בוטקמפ)	21.

שותפים להכנת המסמך:

מסמך זה הוכן לבקשת וכחלק מפעילות:

מר מוחמד ברכה- יו"ר וועדת המעקב העליונה של האזרחים הערבים בישראל

מר מודר יונס- יו"ר וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות.

הרשימה המשותפת

השתתפו באיסוף המידע והכנת המסמך הארגונים והאנשים הבאים:

גיעפר פרח – מרכז מוסאוא, ריכז, אסף וערך את המסמך

עלא גנטוס – רואה חשבון ויועץ וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות

ד"ר מוחמד כטיב- וועדת המעקב לבריאות, אגודת הגליל

אחמד שיך- מנהל אגודת הגליל

עמותת סידרה

ד"ר שרף חסאן- יו"ר וועדת המעקב לחינוך ערבי

אבראהים חגאזי – יו"ר הוועדות הציבוריות בוועדת המעקב העליונה

פתחי אבו יונס- יו"ר פורום מנהלי מחלקות רווחה

דכיל חאמד – יו"ר סיעת חד"ש ויו"ר האגף לקידום שוויון בהסתדרות

וליד אלעפיפי – יו"ר וועדת המעקב לכלכלה ועסקים

טארק שחאדה- אגודת תיירות נצרת

אמיר טועמה- רכז קידום מדיניות במרכז מוסאוא

סלימאן אלעמור – מנהל שותף לעמותת אגיק

חן קצנצקי- רכזת קידום סולדריות במרכז מוסאוא
ד"ר אברהים אסמעיל אבו עג'אג' – אוניברסיטת בן גוריון בנגב
עו"ד עבד זבארקה- חבר מועצת העיר לוד
ד"ר שוקרי עוואודה – חבר מועצת העיר נוף הגליל
עו"ד חנאן מרג'יה, עמותת "נשים נגד אלימות"
מרכז אלטפולה, נצרת
עו"ד עבאס עבאס- עמותת אלמנארה.

עולא נג'מי-יוסף | רות לוין-חן, מנהלות השותפות של מיזם "קהילות בטוחות" ביוזמות אברהם

פרק השכלה גבוהה- וועדת המעקב לחינוך ערבי:

פרופ' גיהאד אלסאנע,

פרופ' קוסאי חאג' יחיא,

פרופ' ח'אלד עראר,

פרופ' מונא חורי- כסאברי,

פרופ' אוסיד ח'טיב,

ד"ר מהא כרכבי-סבאח,

ד"ר נהאד עלי,

ד"ר יוסף משהראוי

ד"ר שרף חסאן.

اللجنة القطرية لرؤساء السلطات المحلية العربية

הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות

مركز مساواة لحقوق المواطنين العرب في اسرائيل
 מרכז מוסאוא לזכויות האזרחים הערביים בישראל
 The Mossawa Center - The Advocacy Center
 for Arab Citizens of Israel

مُنْتدى مُديري أقسام الخدمات الإجتماعيّة العرب
 פורום מנהלי מחלקות רווחה למען האוכלוסיה הערבית

Association of Social Service Heads for Arab Communities

